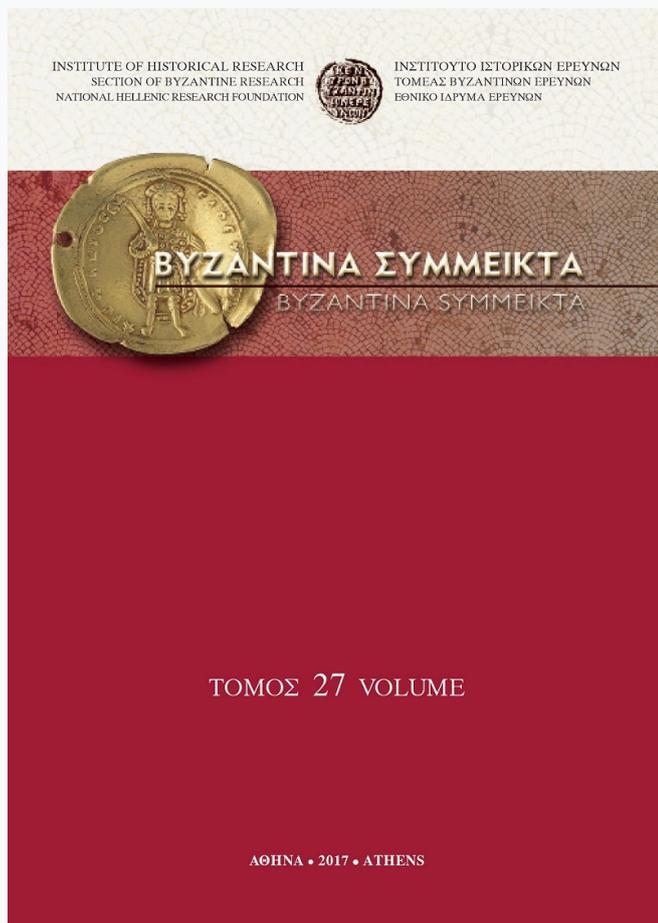

Byzantina Symmeikta

Vol 27 (2017)

BYZANTINA SYMMEIKTA 27

Η Βυζαντινή Οικογένεια των Αγιοθεοδωριτών (III)

Ελισάβετ ΜΑΔΑΡΙΑΓΑ

doi: [10.12681/byzsym.1066](https://doi.org/10.12681/byzsym.1066)

Copyright © 2015, Ελισάβετ Μαδαριάγα

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΜΑΔΑΡΙΑΓΑ Ε. (2017). Η Βυζαντινή Οικογένεια των Αγιοθεοδωριτών (III). *Byzantina Symmeikta*, 27, 53–89.
<https://doi.org/10.12681/byzsym.1066>

INSTITUTE OF HISTORICAL RESEARCH
SECTION OF BYZANTINE RESEARCH
NATIONAL HELLENIC RESEARCH FOUNDATION

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ

BYZANTINA SYMMEIKTA

ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΜΑΔΑΡΙΑΓΑ

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΤΩΝ ΑΓΙΟΘΕΟΔΩΡΙΤΩΝ (III)

ΑΘΗΝΑ • 2017 • ATHENS

ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΜΑΔΑΡΙΑΓΑ

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΤΩΝ ΑΓΙΟΘΕΟΔΩΡΙΤΩΝ (ΙΙΙ)*

Η εργασία αυτή αποτελεί το τρίτο και τελευταίο μέρος των προσωπογραφικών μελετών μας για την οικογένεια των Αγιοθεοδωριτών. Τα δύο προηγούμενα έχουν ως θέμα τον Νικόλαο και τον Μιχαήλ Αγιοθεοδωρίτη αντιστοίχως και έχουν δημοσιευθεί σε προηγούμενους τόμους αυτού του περιοδικού¹.

Στο τελευταίο αυτό τμήμα παρατίθενται με χρονολογική σειρά όλοι οι γνωστοί Αγιοθεοδωρίτες και μελετώνται λεπτομερώς τα στοιχεία για τα βιογραφικά τους και την συμμετοχή τους στα κοινά, από τον 12ο αιώνα, κατά τον οποίο καταγράφεται η πλειονότητα των μελών της οικογένειας, έως τον 14ο αιώνα².

* Για τη συμβολή τους στην έρευνά μου, ευχαριστίες εκφράζονται και από τη θέση αυτή στο Παν/μιο Κρήτης, στο Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών (τώρα Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών / Τομέας Βυζαντινών Ερευνών) - ΕΙΕ, και στους Εμμανουήλ Πατεδάκη, Μαρία Αργυρούδη, Ορέστη Καραβά, Παρασκευή Θώμου, Ειρήνη Θυμιατζή, Αντωνία Γιαννούλη, Μαρία Α. Στασινοπούλου, Μαρίνα Λουκάκη.

1. Ε. ΜΑΔΑΡΙΑΓΑ, Η Βυζαντινή Οικογένεια των Αγιοθεοδωριτών (Ι): Νικόλαος Αγιοθεοδωρίτης, πανιερώτατος μητροπολίτης Αθηνών και υπέρτιμος, *ΒυζΣύμμ* 19 (2009), 147-180 και ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ, Η Βυζαντινή Οικογένεια των Αγιοθεοδωριτών (ΙΙ): Μιχαήλ Αγιοθεοδωρίτης, πρωτονωβελισσμοϋπέρτατος λογοθέτης του δρόμου και ορφανοτρόφος, *ΒυζΣύμμ* 24 (2014), 213-246.

2. Στα έξι γνωστότερα μέλη της οικογένειας (τους αρ. 1, 2, 4, 5, 10 του άρθρου αυτού και έναν Μιχαήλ, ο οποίος θεωρείται άλλος από τον Μιχαήλ 5 του παρόντος) είχε αφιερώσει σύντομα σημειώματα ο Α. Γ. Κ. ΣΑΒΒΙΔΗΣ, Σημειώσεις ύστεροβυζαντινής προσωπογραφίας: οί Άγιοθεοδωρίτες (12ος-13ος αι), *Τετράμηνα* 43 (1990), 2835-2838 [=ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Μελετήματα Βυζαντινής προσωπογραφίας και τοπικής ιστορίας, Ανατύπωση άρθρων 1981-1991*, Αθήνα 1992, XI]. Βλ. και το λήμμα Hagiotheodorites

Α) 12ος αιώνας

1. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΓΙΟΘΕΟΔΩΡΙΤΗΣ

Δύο κείμενα, τα οποία γράφτηκαν μετά τον θάνατό του, αποτελούν μαρτυρίες για τον Κωνσταντίνο Αγιοθεοδωρίτη: η Μονωδία του Θεοδώρου Προδρόμου³ και η Επιστολή του Μιχαήλ Ιταλικού προς έναν ανώνυμο αποδέκτη⁴. Απορεί κανείς πραγματικά με το γεγονός ότι καμία

House, στο *Encyclopaedic Prosopographical Lexicon of Byzantine History and Civilization*, v. 3, Turnhout 2012, 197-198 (A. S[ΑΥΒΙΔΕΣ]).

3. Έκδ. Α. MAJURI, *Anecdota Prodronea del Vat. gr. 305, Rendiconti della Reale Accademia dei Lincei, Classe di Scienze morali, storiche e filologiche* [Serie Quinta 17], Roma 1908, 518-554, κείμενο 535-540 (εφεξής Προδρόμος, *Μονωδία*). Για τον Θεόδωρο Προδρόμο, βλ. επίσης W. HÖRANDNER, *Theodoros Prodrimos, Historische Gedichte* [WBS 11], Wien 1974. Α. Ρ. KAZHDAN – S. FRANKLIN, *Studies on Byzantine Literature of the Eleventh and Twelfth Centuries*, Cambridge 1984, 87-114 (III. Theodore Prodromus: a reappraisal). Α. SIDERAS, *Die byzantinischen Grabreden. Prosopographie, Datierung, Überlieferung 142 Epitaphien und Monodien aus dem byzantinischen Jahrtausend* [WBS 19], Wien 1994, 156-163.

4. Έκδ. Ρ. GAUTIER, *Michel Italikos, Lettres et discours* [AOC 14], Paris 1972, 89-91, αρ. 4 (εφεξής Ιταλικός, *Επιστολή*). Ο U. CRISCUOLO, *Due nuove epistole di Michele Italico, Le Parole e le Idee* 11 (1969), 330-338: 331, την χαρακτηρίζει ως «monodia sub specie epistolae, monodia epistolare». Παρόλο που η επικεφαλίδα της επιστολής (*Πρὸς τὸν ἀδελφὸν ἐπὶ Κωνσταντίνῳ τῷ Ἀγιοθεοδωρίτῃ ἀποθανόντι*) παρουσιάζει ως παραλήπτη έναν αδελφό του ίδιου του Ιταλικού (έτσι την ερμηνεύει και ο GAUTIER, *Michel Italikos*, 89 και σημ. 1), η ταυτοποίηση αυτή δεν φαίνεται να ευσταθεί. Ο MAJURI, *Anecdota Prodronea*, 550, 551 και σημ. 1 –και επίσης ο CRISCUOLO, *Due nuove epistole*– είχαν εκφράσει την γνώμη ότι η επικεφαλίδα είναι μεταγενέστερη προσθήκη του αντιγραφέα του χειρογράφου, ο οποίος παραπλανήθηκε από την ρητορική προσφώνηση *φίλτατε ἀδελφὲ* που ο Ιταλικός χρησιμοποιεί –δύο φορές– στην συγκεκριμένη επιστολή (και όχι μόνο, βλ. GAUTIER, *Michel Italikos*, αρ. 26 και αρ. 31. Μ. TREU, *Michael Italikos, BZ* 4 (1895), 1-22: 11). Ο Α. SIDERAS, *Die unedierte Trostrede des Gregorios Antiochos an den Logothetes Michael Hagiotheodorites, JÖB* 55 (2005), 147-190 (εφεξής SIDERAS, *Trostrede*), 150, σημ. 15, υποστήριξε ότι η επικεφαλίδα ενδέχεται να ανήκει στον ίδιο τον Ιταλικό, με πλήρες κείμενο το εξής: *Πρὸς τὸν ἀδελφὸν [Μιχαὴλ Ἀγιοθεοδωρίτην] ἐπὶ Κωνσταντίνῳ τῷ Ἀγιοθεοδωρίτῃ [τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ] ἀποθανόντι*. Ωστόσο, από ουδεμία πηγή συνάγεται ότι ο Κωνσταντίνος ήταν αδελφός των Μιχαήλ και Νικολάου, ενώ μάλιστα, ο Ευστάθιος μαρτυρεί με αρκετή σαφήνεια, ότι οι αδελφοί Αγιοθεοδωρίτες ήταν μόνο τρεις: ο Νικόλαος, ο Μιχαήλ και ο Ιωάννης (*ζηλωτῆ τριάς*, βλ. πιο κάτω σημ. 40). Η ταυτότητα του αποδέκτη της εν λόγω επιστολής του Ιταλικού παραμένει έτσι μάλλον αδιευκρίνιστη.

από τις δύο πηγές δεν αναφέρει κάτι σχετικά με τον βαθμό συγγενείας του με τα λοιπά μέλη της οικογένειας των Αγιοθεοδωριτών του 12ου αιώνα⁵.

Ο Κωνσταντίνος Αγιοθεοδωρίτης ήταν κοινός φίλος του Μιχαήλ Ιταλικού⁶ και του Θεοδώρου Προδρόμου⁷. Ως καθηγητής Ρητορικής και Φιλοσοφίας, ο Ιταλικός υπήρξε δάσκαλος τόσο του Προδρόμου⁸ όσο και του Κωνσταντίνου⁹. Ο Κωνσταντίνος θέλησε να ασχοληθεί με την

5. Ήταν ίσως θεός (αδελφός του αγνώστου ταυτότητος πατέρα) των Νικολάου και Μιχαήλ; Ο συνηθισμένος στις μονωδίες «κατάλογος» των κοινωνικών θεσμών και των ανθρώπων (κυρίως της οικογένειας), που θρηνούν την απώλεια ενός νεκρού, εξαντλείται στο κείμενο του Προδρόμου στις «βασιλίδες», τους «καίσαρες», σε όσους «περὶ τὰ βήματα καὶ τοὺς νόμους» και σε «ὅλην τὴν οἰκουμένην». Ούτε λέξη για την οικογένειά του: Πρόδρομος, *Μονωδία*, 540.16-23. Ο P. MAGDALINO, *Die Jurisprudenz als Komponente der byzantinischen Gelehrtenkultur des 12. Jahrhunderts*, στο: *Cupido Legum*, εκδ. L. BURGMANN – M. Th. FÖGEN – A. SCHMINCK, Frankfurt a. M. 1985, 169-177 (=ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Tradition and Transformation in Medieval Byzantium* [Variorum Reprints], London 1992, αρ. IX), 177, έχει την γνώμη ότι ο Κωνσταντίνος θα μπορούσε να είναι ο πατέρας του Νικολάου Αγιοθεοδωρίτη και των αδελφών του.

6. Ιταλικός, *Επιστολή*, 90.8. Ο Μιχαήλ Ιταλικός δίδαξε ρητορική στην αρχή της επαγγελματικής του σταδιοδρομίας (ca. 1120-1130). Αφού υπηρέτησε ως διδάσκαλος της Μεγάλης Εκκλησίας, εξελέγη μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως περί το 1146/47. Απεβίωσε περί το 1155. Ο Μιχαήλ γνώριζε τον Κωνσταντίνο *ἐν χρόνοις πολλοῖς*: Ιταλικός, *Επιστολή*, 90.10-14. GAUTIER, *Michel Italikos*, 14 κ.ε. SIDERAS, *Byzantinische Grabreden*, 150-155. M. ANGOLD, *Church and Society in Byzantium under the Comneni, 1081-1261*, Cambridge 1995, 173-178.

7. Πρόδρομος, *Μονωδία*, 539.25 κ.ε. Ο Πρόδρομος απεβίωσε περί τα 1156/58 κατά τον HÖRANDNER, *Theodoros Prodromos*, 32, και κατά τον SIDERAS, *Byzantinische Grabreden*, 156, σημ. 1, περί το 1165.

8. R. BROWNING, *Unpublished Correspondence between Michael Italicus, Archbishop of Philippopolis, and Theodore Prodromos*, *BBulg* 1 (1962), 279-297 (=R. BROWNING, *Studies in Byzantine History, Literature and Education*, [Variorum Reprints], London 1977, αρ. VI), 280, 293 (138) και 286.138-140 (=GAUTIER, *Michel Italikos*, 64.26-29, αρ. 1, 16), όπου ο Ιταλικός παρομοιάζει τον Πρόδρομο με τον Αχιλλέα και τον εαυτό του με τον Φοίνικα, παιδαγωγό του ήρωα.

9. Ιταλικός, *Επιστολή*, 90.16-22: *Ἐπόθει μὲν γὰρ ἄψασθαι τῆς ὑπερκαθημένης τῶν ὄλων φιλοσοφίας, κατασπόμενος δὲ ὑπὸ τῶν πραγμάτων καθάπερ ὑπὸ μολιβδίδων τινῶν, τὸ τῶν μνηστήρων ἐκείνων ἐποίει εἰς τὴν ὑποδεεστέραν ῥητορικὴν ὄλοις ἰστίοις ἐφέρετο, ἐμοὶ χρώμενος κυβερνήτη καίτοι τῇ δεξιᾷ ἐμοῦ προτείνοντος τὴν φιλοσοφίαν, τῇ ἀριστερᾷ δὲ τὴν τέχνην τῶν λόγων, ἐκείνος ἄκων μὲν διὰ τὴν ἀνάγκην, ἐπιδεξιῶς δὲ ὁμως, τῶν ἀριστερῶν ἀντεδράττετο*. GAUTIER, *Michel Italikos*, 16-17 και 49.

ὑπερκαθημένην τῶν ὄλων Φιλοσοφία ἀλλὰ ἀναγκάστηκε νὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ τὴν ἐπιδίωξη αὐτὴ καὶ νὰ ἐπιδοθεῖ στὴν ὑποδεεστέραν Ρητορικὴ – καὶ γιὰ τὸν λόγον αὐτὸν ὁ Μιχαὴλ Ἰταλικὸς τὸν παρομοιάζει με τοὺς μνηστήρες τῆς Πηνελόπης (τὸ τῶν μνηστήρων ἐκείνων ἐποίει), οἱ οἱποῖοι, μὴ μπορώντας νὰ ἀποκτήσουν τὴν ἴδια τὴν Πηνελόπη, ἱκανοποιούσαν τὶς οὐρέξεις τοὺς μετὰ τὶς ὑπηρετήριές τῆς¹⁰. Ὁ Μιχαὴλ Ἰταλικὸς ἐγκωμιάζει τὸν Κωνσταντῖνον ὡς ἀρίστο γνῶστη τῶν νόμων¹¹. Ὁ Θεόδωρος Πρόδρομος, μετὰ τὴν σειρά του, τὸν μνημονεύει ὡς διακεκριμένο νομικὸ, δικαστὴ¹², συμβολαιογράφου¹³ καὶ διδάσκαλον τῶν νόμων¹⁴. Μετὰ τὴν πληροφορίαν τοῦ Προδρόμου, ὅτι, δηλαδὴ, ὁ Κωνσταντῖνος δίδασκε τοὺς νόμους, ὁ P. Gautier τὸν ἀποδίδει τὴν ιδιότητα τοῦ νομοφύλακα¹⁵. ὠστόσο, πρῶτον, ὁ Κωνσταντῖνος δὲν μαρτυρεῖται ἀπὸ τὶς σωζόμενες πηγές ὡς κάτοχος τοῦ συγκεκριμένου ἀξιώματος, καὶ δεύτερον, ὁ νομοφύλαξ δὲν εἶναι πλέον, τὸν 12ο αἰῶνα, ὁ ἐπίσημος καθηγητὴς τοῦ Δικαίου, στὰ πρότυπα τοῦ Ἰωάννη Ξιφιλίνου καὶ τοῦ Διδασκαλείου τῶν

10. Γιὰ τὴν φράση, τὴν οἱοῦσα ὁ GAUTIER, *Michel Italikos*, 90, σημ. 4, ἐρμηνεύει ὡς «passage apparemment corrompu», βλ. ΔΗΜ. Α. ΧΡΗΣΤΙΑΝΗΣ, Ποικίλα Ἑλληνικά Α', *Ἑλληνικά* 38 (1987), 283-295: 290-291.

11. Ἰταλικὸς, *Ἐπιστολή*, 90.10-14: ἐν νόμοις εὐδοκιμώτατον, μᾶλλον δέ, ἵνα τάλιθες εἶπω, τῆς νομικῆς ἐπιστήμης ὅτιπερ κράτιστον. Γιὰ τὴν σχέσηην ρητορικῆς καὶ νομικῆς ἐπιστήμης ἀλλὰ καὶ τῶν δύο μετὰ τὴν Φιλοσοφίαν, βλ. W. WOLSKA-CONUS, *Les écoles de Psellos et de Xiphilin sous Constantin IX Monomaque*, *TM* 6 (1976), 223-243: 224, 237-238. ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ, *L'école de droit et l'enseignement du droit à Byzance au XIe siècle: Xiphilin et Psellos*, *TM* 7 (1979), 1-107: 8-9. MAGDALINO, *Die Jurisprudenz*, 173, 175.

12. Πρόδρομος, *Μονωδία*, 536.1-2: τὸ δὲ ἄρα βῆμα σιγᾶ, καὶ πενθούτων νῦν ἐκκλησία ἢ πάλαι δικαστῶν ἐκκλησία. Ὁ ἴδιος, 540.4: περιέτχον δικαστηρίῳ καὶ νόμοις, καὶ τὸν νομοθέτην ἢ καὶ νόμον ἀντικρὺς οὐκ ἰδὼν, ἀδικίαν κατεψηφισάμην.

13. Πρόδρομος, *Μονωδία*, 540.7-9: ἀθρόως ἐξοίχη, σοφώτατε Κωνσταντῖνε, καὶ ὁ πολλὰ φιλοσοφῆσας περὶ διαθηκῶν καὶ ταῖς διαθήκαις ὄρος γενόμενος, οὐδὲ διαθέσθαι συνεχωρήθης περὶ τῶν ἑαυτοῦ.

14. Πρόδρομος, *Μονωδία*, 537.13-17: τῆς γὰρ σοὶ χρυσῆς τῷ ὄντι γλώττης καὶ τετραμένης εἰς τὸ ἄκρον διὰ τὸ εὔφωνον ὁ λόγος, ἢ θ<αυμα>στὰ καθιεμένη μῆρινθος, οὐ νεανίσκων μόνον οὐδὲ παιδίων, ἀλλὰ συμπάσης ἀπλῶς ἡλικίας ἐδουλαγωγῆσεν ἀκοήν. Καὶ 540.19-20: ὠλόλυξέ σε καὶ ὅσον περὶ τὰ βήματα καὶ τοὺς νόμους τὸν φίλον ἅμα καὶ τὸν διδάσκαλον, καὶ βλ. πῶς κάτω σημ. 25.

15. GAUTIER, *Michel Italikos*, 49. Πρὸβλ. Γ. Α. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱστορία καὶ εἰσηγήσεις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Δικαίου, ὡς εἰσαγωγή εἰς τὸ ἰσχύον ἐν Ἑλλάδι ἀστικὸν δίκαιον*, I-II, Ἀθήνα 1949, 98.

Νόμων που ιδρύθηκε επί Κωνσταντίνου Θ' Μονομάχου, αλλά συνιστά δικαστική αρχή¹⁶.

Ένας ανώνυμος Αγιοθεοδωρίτης καταγράφεται μεταξύ των συντακτών των νέων σχολίων (*glossa recentior*) των *Βασιλικών*¹⁷. Ταυτόχρονα, ένας επίσης ανώνυμος σχολιαστής αυτής της νομικής συλλογής αναφέρει κάποιον Αγιοθεοδωρίτη ως δάσκαλό του¹⁸. Ο C. E. Zachariä von Lingenthal εξέφρασε την γνώμη ότι αυτός ο μαθητής του Αγιοθεοδωρίτη υπήρξε ο νεότερος (δηλ. ο τελευταίος) σχολιαστής των *Βασιλικών* και ότι ο ίδιος πραγματοποίησε την ενοποίηση των παλαιών και των νέων σχολίων σε μίαν οιονεί *glossa ordinaria* («perpetuus quasi commentarius ad Basilicorum textum, quem glossam ordinariam vocare possis») περί το 1200¹⁹. Ο ανώνυμος Αγιοθεοδωρίτης, δάσκαλος

16. V. ΤΙΦΤΙΧΟΓΛΟΥ, Gruppenbildungen innerhalb des konstantinopolitanischen Klerus während der Komnenenzeit, *BZ* 62 (1969), 25-72: 36 και σημ. 85 και 86. Ο Κωνσταντίνος πρέπει να είναι ένας τουλάχιστον από τους «προγόνους» από τους οποίους, αναφέρει ο Ευστάθιος, ο Νικόλαος Αγιοθεοδωρίτης κληρονόμησε την ενασχόλησή του με την διδασκαλία των νόμων: βλ., και για περισσότερη βιβλιογραφία, ΜΑΔΑΡΙΑΓΑ, Η Βυζαντινή Οικογένεια των Αγιοθεοδωριτών (I), 159-161 και σημ. 41 και 45, 46, 47. Α. Ε. ΓΚΟΥΤΖΙΟΥΚΩΣΤΑΣ, *Η απονομή δικαιοσύνης στο Βυζάντιο (9ος-12ος αιώνες). Τα κοσμικά δικαιοδοτικά όργανα και δικαστήρια της πρωτεύουσας* [Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται 37], Θεσσαλονίκη 2004, 208-216.

17. Ο κώδικας *Parisinus gr.* 1350 σώζει πολυάριθμα σχόλια του ανώνυμου Αγιοθεοδωρίτη, τα οποία απαντούν αποκλειστικά στο Εξηκοστό Βιβλίο των *Βασιλικών*: *Basilicorum Libri LX. Series B (Scholia)*, τ. I-IX [Scripta Universitatis Groninganae], εκδ. H. J. SCHELTEMA - D. HOLWERDA - N. VAN DER WAL, Groningen 1953-1985 (εφεξής *Βασιλικά. Σχόλια*), τ. VIII και IX, βλ. π.χ. στα σχόλια στους τίτλους 60.1, 3, 6, 8, 12, 17 και 18. J. A. B. MORTREUIL, *Histoire du droit byzantin*, I-III, Paris / Marseille 1843-1846 (ανατύπ. Osnabrück 1966), τ. III, 242-252 και 486-488. P. E. PIELER, Νομική Φιλολογία, στο: H. HUNGER, *Βυζαντινή Λογοτεχνία. Ή λόγια κοσμική γραμματεία τῶν Βυζαντινῶν*, μετ. Γ. ΜΑΚΡΗΣ - Ι. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ-ΑΓΟΡΑΣΤΟΥ - Τ. ΚΟΛΙΑΣ - Ε. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ - ΣΠ. ΤΡΩΙΑΝΟΣ - Δ. ΓΙΑΝΝΟΥ, τ. Γ', Αθήνα 1994, 183-379, 360, σημ. 239.

18. *Βασιλικά. Σχόλια*, 60.37.29, 3710: *Καὶ ἰδοὺ μανθάνεις, ὅτι τὸ περὶ μοιχείας ἐντὸς πενταετίας καὶ ἐντὸς ἑξ μηνῶν κινεῖται. Ὁ μὲν διδάσκαλός μου Αγιοθεοδωρίτης ἔλεγεν ἐντὸς μὲν πενταετίας κινεῖσθαι παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ἀνδρός, ἐντὸς δὲ ἑξαμήνου κινεῖν τοὺς ἄλλους τοὺς μετ' αὐτούς, ὡς κεφ. ζ'. θεμ. α'....* Και βλ. A. SCHMINCK, *Studien zu mittelbyzantinischen Rechtsbüchern* [Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte 13], Frankfurt 1986, 50, σημ. 209. Πρβλ. WOLSKA-CONUS, *L'école de droit*, 14-15, σημ. 52, 102.

19. Ο C. E. ZACHARIÄ VON LINGENTHAL διατύπωσε την θεωρία αυτή πρώτα στο έργο

του υπομνηματιστή αυτού, ήταν, πίστευε ο Zachariä von Lingenthal, ο λογοθέτης του δρόμου Μιχαήλ Αγιοθεοδωρίτης. Ο J. A. B. Mortreuil²⁰ είχε συμφωνήσει με την άποψη του Zachariä στο ότι η *glossa ordinaria* των Βασιλικών συντάχθηκε περί το 1200²¹ και στο ότι ο ανώνυμος Αγιοθεοδωρίτης σχολιαστής των Βασιλικών είναι ο Μιχαήλ, και όχι ο Κωνσταντίνος Αγιοθεοδωρίτης, ο οποίος, λόγω ηλικίας, δεν θα μπορούσε να είχε προλάβει να είναι ο δάσκαλος του υπομνηματιστή. Ο P. Gautier πάλι, αν και θεώρησε ανεπαρκή τα επιχειρήματα του Mortreuil για να απορρίψει τον Κωνσταντίνο ως σχολιαστή των Βασιλικών, ωστόσο συμφώνησε στην απόδοση των σχολίων στον Μιχαήλ Αγιοθεοδωρίτη²². Καμία πάντως ιστορική πηγή δεν αναφέρεται στον Μιχαήλ ως σχολιαστή νόμων. Άλλοι ερευνητές του βυζαντινού δικαίου έκριναν ότι ο σχολιαστής αυτός πρέπει να υπήρξε ο Νικόλαος Αγιοθεοδωρίτης²³ – ο οποίος πράγματι ήταν έγκριτος νομικός –, αλλά οι ιστορικές πηγές, οι σχετικές με τον μητροπολίτη Αθηνών, δεν επιβεβαιώνουν αυτήν την υποτιθέμενη ιδιότητά του.

Στην παραπάνω συζήτηση περί χρονολόγησης της *glossa ordinaria*, περί της απόδοσής της ή όχι στον μαθητή του ανωνύμου Αγιοθεοδωρίτη, αλλά και περί της ταυτότητος αυτού του τελευταίου, έδωσε απάντηση ο A. Schminck²⁴, ο οποίος, πρώτον, δεν πιστεύει ότι η *glossa ordinaria* των Βασιλικών συντάχθηκε το 1200 αλλά πολύ νωρίτερα· αποδίδει μάλιστα

του *Historiae iuris Graeco-Romani delineatio*, Heidelbergae 1839, 63 και σημ. 33, και ύστερα στην κριτική του για το βιβλίο του MORTREUIL, *Histoire du droit byzantin*, στο: *Krit. Jahrbücher für deutsche Rechtswissenschaft* 8 (1844), 1083-1087, και 11 (1847), 581-638, βλ. 596. SCHMINCK, *Studien*, 50-51. ΣΠ. Ν. ΤΡΩΙΑΝΟΣ, *Οι Πηγές του Βυζαντινού Δικαίου*, Αθήνα / Κομοτηνή 2011³, 283-285. PIELER, *Νομική Φιλολογία*, 345, 355-357.

20. MORTREUIL, *Histoire du droit byzantin* III, 243 και 486-487.

21. Επίσης ο C. W. E. HEIMBACH, *Basilicorum libri LX. Tomus VI: Prolegomena et Manuale Basilicorum continens*, Lipsiae 1870 (ανατύπ. Amsterdam 1962), 215.

22. GAUTIER, *Michel Italikos*, 49.

23. Όπως οι CH. F. POHL (POHLIUS), *Iosephi Mariae Suaresii Notitia Basilicorum*, Lipsiae 1804, 83 και C. W. E. HEIMBACH, *De basilicorum origine fontibus scholiis atque nova editione adornanda*, Lipsiae 1825, 139^γ. Βλ. MORTREUIL, *Histoire du droit byzantin* III, 487. SCHMINCK, *Studien*, 48.

24. SCHMINCK, *Studien*, 50-52. Πρβλ. WOLSKA-CONUS, *Les écoles de Psellos et de Xiphilin, σποράδην και, κυρίως, ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ, L'école de droit, 13 κ.ε. (Scholies aux Basiliques)*, 29 και σημ. 145.

την πατρότητά της στον Ιωάννη Ξιφιλίνο (τον μετέπειτα Οικουμενικό πατριάρχη Ιωάννη Η', 1064-1075), πρώτο κάτοχο του αξιώματος του νομοφύλακος στο Διδασκαλείο των Νόμων. Δεύτερον, ο A. Schminck αναδεικνύει τα χωρία της επιστολής του Μιχαήλ Ιταλικού, τα οποία, εμμέσως πλην σαφώς, υποδεικνύουν τον Κωνσταντίνο ως τον πιθανότερο Αγιοθεοδωρίτη σχολιαστή²⁵: ο Μιχαήλ Ιταλικός παρομοιάζει, λοιπόν, την δραστηριότητα του Κωνσταντίνου «όχι μόνο στις Νεαρές αλλά και στους Κώδικες και στους Διγέστες (ή Πανδέκτες) και σε όσα άλλα ρυθμίζουν την ζωή των πολιτών» με εκείνη του νομικού Τριβωνιανού²⁶, ο οποίος διηύθυνε το μεγαλειώδες έργο της σύνταξης του γνωστού ως *Corpus iuris civilis* του Ιουστινιανού. Εάν στην αναφορά αυτή στους συντελεστές του βυζαντινού δικαίου προστεθεί το γεγονός ότι ο Ιταλικός αποδίδει στον Κωνσταντίνο και την ενασχόληση με την *τεχνική ανάπτυξη νομικών κεφαλαίων*²⁷, έχουμε και εμείς την γνώμη ότι, αν μη τι άλλο, η ιδιότητα του Κωνσταντίνου ως σχολιαστή υποδηλώνεται καθαρά.

Μία *Σύνοψις Νεαρών*, την οποία συντάξε ένας Αγιοθεοδωρίτης μοναχός, μνημονεύεται από τον I. A. Fabricius²⁸. Ο La Porte du Theil είχε διατυπώσει την άποψη ότι ο συντάκτης του έργου αυτού, στο οποίο,

25. SCHMINCK, *Studien*, 49-50 και σημ. 205, 206. ΤΡΩΙΑΝΟΣ, *Πηγές*, 285, σημ. 8. Πρβλ. GAUTIER, *Michel Italikos*, 49. Συμφωνεί η D. PENNA, Hagiotheodorites: the last antecessor? Some remarks on one of the 'new' Basilica scholiasts, *Subseciva Groningana IX* (2014), 399-427, η οποία επιβεβαιώνει μάλιστα, μετά από εξέταση των σχολίων του Αγιοθεοδωρίτη, τις πληροφορίες του Προδρομού για την ιδιότητα του Κωνσταντίνου ως νομικού διδασκάλου (βλ. πιο πάνω σημ. 14).

26. Ιταλικός, *Επιστολή*, 90.22-25: *καὶ ῥητορικῆ στομώσας τὴν γλῶτταν καὶ νομοθετικῆ πνκάσας τὸν νοῦν, αὐτόχρομα Τριβωνιανὸς ὁ πολυθρύλλητος ἦν, οὐ μόνον ἐν νεαραῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν κώδιξι καὶ ἐν διγέστοις καὶ ἐν ἄλλοις ὁπόσοις τὰ πολιτικὰ συντετάχεται*. Βλ. επίσης Μιχαήλ Χωνιάτης, έκδ. ΣΠ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ, *Μιχαήλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου τὰ σωζόμενα*, τ. Α'-Β', Αθήνα 1879-1880 (Groningen 1968), τ. Α', 178.17. Μ. TREU, Ein byzantinisches Schulgespräch, *BZ 2* (1893), 96-105. MAGDALINO, *Die Jurisprudenz*, 173. ΤΡΩΙΑΝΟΣ, *Πηγές*, 97. Τ. HONORÉ, *Tribonian*, London 1978.

27. Ιταλικός, *Επιστολή*, 91.2-3: *ὡ κεφάλαια νομικὰ καὶ τεχνικῶς μὲν ἀναπτυσσόμενα, καλῶς δὲ φραζόμενα*. Ἄλλωστε, στα βυζαντινά νομικά κείμενα, η αναφορά σε «κεφάλαιο» παρέπεμπε άμεσα στα *Βασιλικά*: PIELER, *Νομικὴ Φιλολογία*, 346, σημ. 147. ΤΡΩΙΑΝΟΣ, *Πηγές*, 283.

28. I. A. FABRICIUS, *Bibliotheca Graeca. I-XIV*, Hamburgi 1705-1728, τ. X, 515: «Hagiotheodoretī monachi et jurisconsulti synopsis Novellarum».

ισχυρίζεται, αναφέρονται σχολιαστές των *Βασιλικών*, θα μπορούσε να είναι ο Κωνσταντίνος²⁹. Πέραν του γεγονότος ότι ο Κωνσταντίνος δεν μαρτυρείται ως μοναχός, έχει αποδειχθεί ότι οι σχολιαστές των *Βασιλικών* δεν αναφέρονται καθόλου σε αυτό το έργο, το οποίο μάλλον δεν υπήρξε ποτέ³⁰.

Ο Θεόδωρος Πρόδρομος μας πληροφορεί ότι ο Κωνσταντίνος πέθανε από υψηλό πυρετό, ενώ ήταν ακόμη νέος³¹. Ο Α. Majuri βασίστηκε στην αναφορά του Προδρόμου στους (σοφούς) *καίσαρες*³² (που ο ίδιος ερμηνεύει ως το ζεύγος Νικηφόρου Βρυεννίου και Άννας Κομνηνής) για να ορίσει το 1138 –έτος του θανάτου του Βρυεννίου³³– ως *terminus ante quem* του θανάτου του Κωνσταντίνου. Ο P. Gautier πάλι, ερμηνεύοντας την ίδια μνεία της μονωδίας στους *καίσαρες* ως δηλούσα το δίδυμο Νικηφόρου Βρυεννίου – Ιωάννη Ρογήρου, υπέθεσε ότι ο Αγιοθεοδωρίτης απεβίωσε στο διάστημα μεταξύ 1130 (ημερομηνία άφιξης του Ιωάννη Ρογήρου στην Κωνσταντινούπολη) και 1136 (t.a.q. του γάμου του με την πρωτότοκη κόρη του Ιωάννη Β΄ Κομνηνού, Μαρία, μετά τον οποίο ο Ρογήρος ονομάστηκε *καίσαρ*)³⁴. Ωστόσο, ο Ιωάννης Ρογήρος χρίστηκε *καίσαρ* –και η Μαρία Κομνηνή *καισάρισα*– μόνο μετά τον θάνατο του *καίσαρα* Βρυεννίου· δηλαδή, ο Βρυένιος και ο Ρογήρος δεν υπήρξαν

29. F. J. G. LA PORTE-DU THEIL, Notice d'un Manuscrit de la Bibliothèque du Vatican, coté CCCV, parmi les Manuscrits Grecs III, *Notices et Extraits des Manuscrits de la Bibliothèque Impériale et Autres Bibliothèques* 8/2 (1810), 78-253: 156 = μερική έκδοση PG 133, 1048-1090, όπου βλ. 1059-1060: «Hagiotheodoretus monachus et jurisconsultus cujus synopsis novellarum laudat Nic. Comnenus p. 393 et scholia ad novellas Leonis p. 372».

30. MORTREUIL, *Histoire du droit byzantin* III, 486, σημ. e. MAJURI, *Anecdota Prodrômea*, 550.

31. Πρόδρομος, *Μονωδία*, 537.10-13 και 18-19, 539.13-14.

32. Πρόδρομος, *Μονωδία*, 540.16-23: *ἐθρήνησάν σε καὶ βασιλίδες τὸν εὐνούστατον ἀπολέσασαι ἐπένθησάν σε καίσαρες, οἱ σοφοὶ τὸν σοφὸν καὶ οἱ πρὸς ἔω ἀπόδημοι τὸν πρὸς δύσιν τὴν ἀνγλιωτάτην ἀπόδημον*: MAJURI, *Anecdota Prodrômea*, 551 και σημ. 2. Πρβλ. CRISCUOLO, *Due nuove epistole di Michele Italico*, 331. Ο Θεόδωρος Πρόδρομος χαρακτηρίζει και σε άλλα κείμενά του τον Βρυένιο και την Άννα Κομνηνή ως *σοφούς*: HÖRANDNER, *Theodoros Prodrōmos*, 376.

33. Για τον *καίσαρα* Νικηφόρο Βρυένιο, σύζυγο της Άννας Κομνηνής, βλ. P. GAUTIER, *L'obituaire du tyypikon du Pantocrator*, *REB* 27 (1969), 235-262: 251-252. Κ. ΒΑΡΖΟΣ, *Ἡ Γενεαλογία τῶν Κομνηνῶν*, I-II [Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται 20], Θεσσαλονίκη 1984, τ. I, 180, αρ. 32. Β. ΣΚΟΥΛΑΤΟΣ, *Les personnages byzantins de l'Alexiade*, Louvain 1980, 224-232.

34. GAUTIER, *Michel Italikos*, 50.

καίσαρες ταυτόχρονα³⁵. Τέλος, ο Α. Σιδεράς καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο Κωνσταντίνος απεβίωσε πριν τον Βρυέννιο, περί το 1135³⁶. Εάν ωστόσο, η μνεία στις βασιλίδες, στο ίδιο χωρίο, ερμηνευθεί ως αναφορά στην αυτοκράτειρα Ειρήνη (†13η Αυγούστου του 1134) και την κόρη της, την Μαρία Κομνηνή (†1144/5)³⁷, τότε, ως *terminus ante quem* του θανάτου του Κωνσταντίνου θα μπορούσε να τεθεί η ημερομηνία του θανάτου της Ειρήνης, η οποία απεβίωσε στις 13 Αυγούστου του 1134, ευρισκόμενη στην Βιθυνία, μαζί με τον αυτοκράτορα³⁸. Κατά αυτόν τον τρόπο, η φράση που ακολουθεί, στο ίδιο χωρίο, *οί πρὸς ἔω ἀπόδημοι*, θα αναφερόταν στο βασιλικό ζεύγος.

Δεν έχουμε πληροφορίες σχετικά με το εάν ο Κωνσταντίνος Αγιοθεοδωρίτης νυμφεύτηκε ποτέ, ούτε βεβαίως για πιθανούς απογόνους του.

2. ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΓΙΟΘΕΟΔΩΡΙΤΗΣ³⁹

Στον Προσφωνητικό του λόγο (ca. 1178/80) στον Μιχαήλ Αγιοθεοδωρίτη, ο Ευστάθιος Θεσσαλονίκης μάς πληροφορεί ότι ο Μιχαήλ και ο Νικόλαος Αγιοθεοδωρίτης είχαν έναν αδελφό, ότι αυτός ο αδελφός ονομαζόταν

35. ΒΑΡΖΟΣ, *Ἡ Γενεαλογία τῶν Κομνηνῶν* τ. Ι, 348κ.ε., 350-351, αρ. 75.

36. SIDERAS, *Byzantinische Grabreden*, 159-160.

37. Πρβλ. αναφορές του Θεοδώρου Προδρόμου σε άλλες βασιλίδες, την Ειρήνη Δούκαινα, σύζυγο του Αλεξίου Α΄ Κομνηνού, και την κόρη τους, Άννα Κομνηνή, στην Μονωδία στον Ανδρόνικο Κομνηνό, αδελφό της Άννας, εκδ. MAJURI, *Anecdota Prodromea*, 523.10-11, 522.5. Πρβλ. SIDERAS, *Byzantinische Grabreden*, 150-153.

38. Ο Ιωάννης Β΄ Κομνηνός ανέλαβε, κατά την δεκαετία του 1130, στρατιωτικές επιχειρήσεις κατά του εμιράτου των Δανισμενδιτών. Ο θάνατος της Ειρήνης τον ανάγκασε να διακόψει προσωρινά την δεύτερη εκστρατεία του, ώστε να συνοδεύσει την σορό της στην Κωνσταντινούπολη. Βλ. GAUTIER, *L'obituaire*, 247-248. ΒΑΡΖΟΣ, *Ἡ Γενεαλογία τῶν Κομνηνῶν*, τ. Ι, 207, 227-228 και σημ. 121, αρ. 34. F. CHALANDON, *Les Comnène. Étude sur l'Empire Byzantin au XIe et au XIIe Siècles, II. Jean II Comnène (1118-1143) et Manuel I Comnène (1143-1180)*, Paris 1912, 11, 82κ.ε., 87-88. P. MAGDALINO, *The empire of Manuel I Komnenos, 1143-1180*, Cambridge 1993, 35κ.ε. ΑΙΚ. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Βυζαντινή Ἱστορία, (1081-1204)*, τ. Γ΄ 1, Αθήνα 2001, 110.

39. Είναι ο μεσάζων -στις αρχές της βασιλείας του Μανουήλ Κομνηνού- Ιωάννης Αγιοθεοδωρίτης, στον οποίο είχαμε δώσει αρχικά τον αρ. 1, ως τον πρώτο χρονικά γνωστό «Ιωάννη» Αγιοθεοδωρίτη (βλ. ΜΑΛΛΑΡΙΑΤΑ, *Η Βυζαντινή Οικογένεια των Αγιοθεοδωριτών* (I), 149, σημ. 8) ωστόσο, στην χρονολογική σειρά, που ακολουθούμε εδώ, του αναλογεί ο αρ. 2.

Ιωάννης και ότι οι αδελφοί Αγιοθεοδωρίτες ήταν τρεις (ξηλωτή τριάς)· και επίσης, ότι ο Ιωάννης ήταν βασιλικός αξιωματούχος (τῆς ἀμβροσίας ἦψατο καὶ τοῦ νέκταρος τῆς θείας βασιλικῆς γαληνότητος)⁴⁰. Ο δε Ευθύμιος Μαλάκης Νέων Πατρών, στον Επιτάφιο λόγο του για τον Νικόλαο Αγιοθεοδωρίτη (1175), μνημονεύει επίσης, ως ἡδη αποβιώσαντα, τον τρίτο αδελφό του Μιχαήλ και του Νικολάου Αγιοθεοδωρίτη⁴¹. Μολονότι ο Ευθύμιος δεν αναφέρει το βαπτιστικό αυτού του «αδελφού», ωστόσο είναι αυτονόητο ότι πρόκειται για τον Ιωάννη –αφού, όπως αναφέρθηκε, οι αδελφοί Αγιοθεοδωρίτες ήταν μόνο τρεις. Τέλος, ο ιστοριογράφος Νικήτας Χωνιάτης, στην *Χρονική Διήγηση*, παρουσιάζει τον Ιωάννη Αγιοθεοδωρίτη, επωνύμως μιν, αλλά χωρίς να αναφέρεται στην οικογένειά του, ως μεσάζοντα του Μανουήλ Κομνηνού από τις αρχές της βασιλείας του (1143)⁴². Πιστεύουμε ότι είναι ο ίδιος Ιωάννης

40. P. WIRTH, *Eustathii Thessalonicensis opera minora* [CFHB 32], Berlin 2000, Λόγος Η, 141-151 (εφεξής Ευστάθιος, Προσφωνητικός), 143.89-94: καὶ Ἰωάννης μὲν ἐκεῖνος, ὁ βαθὺ κληρωσάμενος τὸ μακάριον, ὃν ἀδελφὸν μὲν σοι ἡ φύσις, ἀδελφὰ δὲ φρονούντα ἡ ἐκ Θεοῦ χάρις, ἡ δὲ τοῦ ἀγαπᾶν σύμπνοια εἰς μίαν ὥσπερ ψυχὴν συνηγμένον παρήγαγον, ἀπαλαῖς ἔτι χερσὶ τῆς ἀμβροσίας ἦψατο καὶ τοῦ νέκταρος τῆς θείας βασιλικῆς γαληνότητος, καὶ ταχὺ πρὸς εὐκλειαν ἠΰξητο καὶ σύντροφον τῇ καθ' ἡλικίαν ἀυξήσει τὴν εὐδαιμονίαν καὶ αὐτὸς ἐκληρώσατο. Καὶ 144.8-10: Τῇ γὰρ ἀδελφικῇ συζυγίᾳ παρανατέλλων λαμπρὸν ἐπάμφαινε, καὶ ἦν αὕτη ξηλωτὴ τριάς τὸ τέλειον ἐφ' ἅπασιν καλοῖς διεκφαίνουσα.

41. Λόγος ἐπιτάφιος εἰς τὸν Ἀθηνῶν τὸν ὑπέρτιμον, ἐκδ. Α. ΡΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Noctes Petropolitanae*, S. Peterburg 1913, 154-162 (εφεξής Μαλάκης, Ἐπιτάφιος), 161.25κ.ε: ἦν σοι καὶ ἄλλος ἀδελφὸς ἡδύ τι χρῆμα καὶ κάλλιστον θρέμμα, ἄνθος νεότητος, φρονήσεως ἄγαλμα, λόγων μέλημα, ἀλλὰ παρῶχέτο σοι κάκεινος τοῖς θεσμοῖς δουλεύσας τῆς φύσεως. Γλυκύ τι θέαμα καὶ ἥλιος ἐξανίσχων, ἀλλὰ δύνει καὶ οἴχεται. Για το πολύ διαδεδομένο στους βυζαντινούς συγγραφείς παράθεμα ἄνθος νεότητος, πρβλ. Γρηγόριος Ναζιανζηνός, *In laudem Cyr.*, PG 35, 1176.25-28· για το ἥλιος ἐξανίσχων, πρβλ. Ευριπίδης, *Φαέθων* (ἐκδ. Α. ΝΑΥΚ), απ. 771.3. Για το τοῖς θεσμοῖς δουλεύσας τῆς φύσεως (εννοώντας τον φυσικό θάνατο), πρβλ. Ιωάννης Δαμασκηνός, *Oratio prima in dormitionem sanctae Dei genitricis Mariae*, 10.3· Κ. Μανασσής, *Χρονική Σύνοψις*, ἐκδ. Ο. ΛΑΜΠΙΑΔΗ, στ. 6345. Σημειωτέον ότι ο Νικόλαος Μεσαρίτης, στον *Επιτάφιο* για τον αδελφό του Ιωάννη (ἐκδ. Α. HEISENBERG), 71.4κ.ε., δανείζεται ὀλόκληρη την παράγραφο 161.25-162.3 του Ευθυμίου Μαλάκη.

42. Νικήτας Χωνιάτης, *Χρονική διήγησις* (ἐκδ. J.-L. VAN DIETEN, *Nicetae Choniatae Historia* [CFHB 11], Berlin - New York 1975), 54: καὶ τῶν μὲν δημοσίων εἰσφορῶν φροντιστὴν μέγιστον τὸν ἐκ Πούτζης Ἰωάννην προβάλλεται καὶ αὐτὸς, ὥσπερ ὁ πατὴρ ἐκεῖνῳ καὶ βασιλεὺς πρότερον, ὄντα καὶ τοῦ δρόμου πρωτονοτάριον, μελεδωνὸν δὲ μεσεύοντα καὶ τῶν οἰκείων ὑποδροστηῖρα διαταγμάτων τὸν Ἀγιοθεοδωρίτην τίθησιν

που αναφέρουν οι δύο μητροπολίτες, δηλαδή, ο αδελφός του Νικολάου και του Μιχαήλ⁴³.

Ο Ιωάννης Αγιοθεοδωρίτης εμφανίζεται λοιπόν στις πηγές στο μεταίχμιο των βασιλείων του Ιωάννη Β΄ και του Μανουήλ Α΄ Κομνηνού. Εγκαινίασε πολύ νέος (*ἀπαλαῖς ἔτι χερσὶ*⁴⁴), αναμφίβολα επί Ιωάννη Β΄ Κομνηνού, την σταδιοδρομία του ως βασιλικού αξιωματούχου, η οποία κορυφώθηκε με την θητεία του ως μεσάζοντα στις αρχές της βασιλείας του Μανουήλ Α΄. Σώζεται ένα μολυβδόβουλλό του⁴⁵, το οποίο ωστόσο δεν μας παρέχει καμιάν επιπρόσθετη πληροφορία, όπως, π.χ., το αξίωμα το οποίο ενδεχομένως κατείχε.

Ο R. Guiland εξέφρασε την γνώμη ότι η φράση του Νικίτα Χωνιάτη *καὶ τῶν οἰκείων ὑποδρηστήρα διαταγμάτων* θα μπορούσε να ερμηνευθεί με την έννοια ότι ο Ιωάννης κατείχε το αξίωμα του επί του κανικλείου⁴⁶. Ωστόσο, όλη η φράση, *μελεδωνὸν δὲ μεσεύοντα καὶ τῶν οἰκείων ὑποδρηστήρα διαταγμάτων*, αναφέρεται πιθανότατα μόνο στο

Ἰωάννην. Βλ. CHALANDON, *Les Comnène* II, 221κ.ε. Για το λειτούργημα του μεσάζοντα, βλ. πιο κάτω σημ. 48. Ο R. GUILLAND, *Les logothètes*, *REB* 29 (1971), 1-115: 61 και σημ. 16, αποδίδει (μάλλον εκ παραδρομής, διότι βλ. ταυτόχρονα, στο ίδιο, 40) το αξίωμα του πρωτονοταρίου του δρόμου (*ὄντα καὶ τοῦ δρόμου πρωτονοτάριον*) στον Ιωάννη Αγιοθεοδωρίτη, ενώ η φράση αναφέρεται στον Ιωάννη εκ Πούτζης, για τον οποίο, βλ. O. KRESTEN, *Zum Sturz des Theodoros Styppeiotes*, *JÖB* 27 (1978), 49-103, κυρίως 84-85 (Exkurs 2).

43. Ἰδία γνώμη ἔχει ο MAGDALINO, *Manuel I*, 256. Ἄλλοι ερευνητές διατύπωσαν την γνώμη ότι ο μεσάζων Ιωάννης Αγιοθεοδωρίτης ἦταν ενδεχομένως ο πατέρας των τριῶν ἀδελφών, βλ. ΜΑΔΑΡΙΑΓΑ, *Η Βυζαντινή Οικογένεια των Αγιοθεοδωριτών* (I), 149, σημ. 8.

44. Ευστάθιος, *Προσφωνητικός*, 143.89-94 (βλ. πιο πάνω σημ. 40).

45. I. JORDANOV, *Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria*, vol. 2: *Byzantine Seals with Family Names*, Sofia 2006, 42: *Σφραγὶς Ἰωάννου / τοῦ Ἀγιοθεοδωρήτου*.

46. Νικίτας Χωνιάτης, *Χρονικὴ διήγησις*, 54 (βλ. πιο πάνω σημ. 42). Ο GUILLAND, *Logothètes*, 61, σημ. 16, πιστεύει ότι ο Στυππειώτης προήχθη σε επί του κανικλείου αφού διαδέχθηκε τον Αγιοθεοδωρίτη στο ίδιο αξίωμα (βλ. πιο κάτω σημ. 53). Ο F. DÖLGER, *Der Kodikellos des Christodulos in Palermo. Ein bisher unerkannter Typus der byzantinischen Kaiserurkunde*, *Archiv für Urkundenforschung* 11 (1929), 1-65 (ανατ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Byzantinische Diplomatie*, Ettal 1956, 1-74), 54, αποδίδει στον Ιωάννη Αγιοθεοδωρίτη το αξίωμα του λογοθέτη του δρόμου, την περίοδο κατά την οποία «εξορίστηκε» στο θέμα Ελλάδος και Πελοποννήσου ωστόσο καμιά γνωστή πηγή δεν επιβεβαιώνει γι' αυτόν κανένα συγκεκριμένο αξίωμα.

λειτούργημα του μεσάζοντα⁴⁷. Ο Νικήτας Χωνιάτης παρουσιάζει, λοιπόν, σαφώς τον μεσάζοντα ως *μελεδωνόν και ύποδρηστήρα τῶν οἰκειῶν* [του βασιλέως] *διαταγμάτων και ως οιοινεί διευθυντή μιας γραμματείας, όπου εκδίδονται βασιλικά διατάγματα: τούτου (τοῦ βασιλέως) ἐντάλματα ὅσα και ἐμφάσεις ἐκ κρείττονος μοίρας δεχόμενος, ὑπουργοῖς δὲ οὐκ ὀλίγοις τῶν γραφομένων και λεγομένων ἐκέχρητο λογίοις ἀνδράσιν*⁴⁸.

Σύμφωνα με τον Νικήτα Χωνιάτη, ο μεσάζων Ιωάννης Αγιοθεοδωρίτης ενεπλάκη σε πολιτική μηχανορραφία, που έστησε εναντίον του ο Θεόδωρος Στυππειώτης (ὁς συντρέχων ἢ ἀντιτρέχων τῷ Ἰωάννῃ και μετὰ τούτον

47. Έτσι την ερμήνευσε και ο παραφραστής της *Χρονικής Διηγήσεως* (λίγο μετά το 1261): *Ἄνωνύμου Σύνοψις Χρονική*, έκδ. Κ. Ν. ΣΑΘΑΣ, *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη ἢ συλλογὴ ἀνεκδότων μνημείων τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας* [Bibliotheca Graeca Medii Aevi], Βενετία – Αθήνα – Παρίσι 1894 (ανατύπ. Αθήνα 1972), τ. 7, 1-556: 220.27 κ.ε: *μεσίτην δὲ τῶν οἰκειῶν διαταγμάτων και μελεδωνόν τὸν Ἀγιοθεοδωρίτην τίθησιν Ἰωάννην*. Βλ. R. MAISANO, *Varianti d'autore in Niceta Coniata?*, στο: *Problemi di ecdotica e esegesi di testi bizantini e grecomedievali*, *Atti della seconda Giornata di studi bizantini* (Salerno, 6-7 maggio 1992), έκδ. R. ROMANO, Napoli 1993, 63-80: 64-65.

48. Νικήτας Χωνιάτης, *Χρονική διήγησις*, 54. Ο μεσάζων είναι ο «έμπιστος» του αυτοκράτορα και ο «μεσολαβητής» ανάμεσα στον βασιλέα και στους πολίτες. Το *μεσασιτίον* αποτελεί πολιτικό υπόγρημα, το οποίο δεν συγκαταλεγόταν στις τάξεις των καθαυτό αξιωμάτων. Για τους όρους *μελεδωνός* (=που έχει το μέλημα, υπεύθυνος) και *ύποδρηστήρ* (=υπηρέτης, «υπουργός»), βλ. R.-J. LOENERTZ, *Le Chancelier impérial à Byzance au XIe et au XIIIe siècle*, *OCP* 26 (1960), 275-300: 276. Ο ρόλος του μεσάζοντα ως *αρχιγραμματέα* (*magnus cancellarius*, *chancelier impérial*, *Kanzleileiter*) της Αυλής έχει επισημανθεί από τους ερευνητές: H.-G. BECK, *Der byzantinische Ministerpräsident*, *BZ* 48 (1955), 309-338: 323. LOENERTZ, *Le Chancelier impérial*, 280 («il était proprement le chancelier de l'empire»), 285, 293 και στοράδην. Ν. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, *La chancellerie impériale de Byzance du 13e au 15e siècle*, *REB* 43 (1985), 167-195: 169 («se trouvait à la tête de la chancellerie impériale»). E. DE VRIES-VAN DER VELDEN, *Théodore Metochite. Une réévaluation*, Amsterdam 1987, 80, 248-249. J. VERPEAUX, *Contribution à l'étude de l'administration byzantine: ὁ μεσάζων*, *BSI* 15 (1954), 270-296: 271, 279. Με την συγκεκριμένη αντίληψη σχετικά με τον μεσάζοντα διαφωνεί ωστόσο ο J. KARAYANNOPOULOS, *Zu den «Διά - Vermerken» der byzantinischen Kaiserurkunden*, στο: *Documenti medievali greci e latini. Studi comparativi. Atti del seminario di Erice* (23-29 Ottobre 1995), έκδ. G. DE GREGORIO - O. KRESTEN [Centro italiano di studi sull'Alto Medioevo], Spoleto 1998 203-232: 221. Για τον μεσάζοντα και την ιδιαίτερη υπογραφή του, την λεγόμενη *σημείωση-διά*, της οποίας ωστόσο δεν σώζονται δείγματα από τον Ιωάννη Αγιοθεοδωρίτη, βλ. επίσης ΜΑΔΑΡΙΑΓΑ, Η Βυζαντινή Οικογένεια των Αγιοθεοδωριτών (II), 21-22 και σημ. 55, 56 και 57.

ἔχων τὰ δεύτερα οὐκ ἠνείχετο)⁴⁹, υφιστάμενός του, ο οποίος κατάφερε τελικά να απομακρύνει τον Ιωάννη από την Κωνσταντινούπολη. Με την «προσχηματική» λοιπόν εντολή να δώσει τέλος στην διένεξη ανάμεσα στον σύζυγο της αδελφής του Αγιοθεοδωρίτη, Ιωσήφ Βαλσαμώνα –στον οποίον ένα μολυβδόβουλλο αποδίδει το αξίωμα του δούκα των θεμάτων Θηβών και Ευρίπου⁵⁰–, και στον Μιχαήλ Παλαιολόγο⁵¹, ο Ιωάννης «εξοστρακίστηκε» στα δυτικά εδάφη της αυτοκρατορίας, ως *πραίτωρ* Ελλάδος και Πελοποννήσου⁵². Εδώ χάνονται και τα τελευταία ίχνη

49. Νικήτας Χωνιάτης, *Χρονική διήγησις*, 58: *Εὐρόει δὲ καὶ τῷ Ἀγιοθεοδωρίτῃ Ἰωάννῃ τὰ διαβούλια ...* Για τον Θεόδωρο Στυππειώτη, βλ. ειδικά KRESTEN, Zum Sturz. Επίσης, J. DARROUZÈS, *Georges et Démétrios Tornikès, Lettres et Discours. Introduction, texte, analyses, traduction et notes*, Paris 1970, 15-16 και επιστολή αρ. 17. HÖRANDNER, *Theodoros Prodromos*, 514-525, αρ. LXXI-LXXIII. J.-C. CHEYNET, *Pouvoir et contestations à Byzance (963-1210)* [Byzantina Sorbonensia 9], Paris 1990, 108, αρ. 145. A. KALDELLIS, Niketas Choniates: Paradox, Reversal, and the Meaning of History, στο A. SIMPSON – S. EFTHYMIADIS (εκδ.), *Niketas Choniates: A Historian and a Writer*, Geneva 2009, 75-99: 87.

50. Ο Ιωσήφ θα πρέπει να ήταν συγγενής του σχολιαστή των Ιερών Κανόνων Θεοδώρου Βαλσαμώνος. Βλ. K. HORNA, *Die Epigramme des Theodoros Balsamon*, *WSI* 25 (1903), 165-217: 166. A.-K. WASSILIOU – W. SEIBT, *Die byzantinischen Bleisiegel in Österreich, 2. Teil: Zentral- und Provinzialverwaltung*, Vienna 2003, αρ. 252: *Μήτηρ Θεοῦ ἡ Ἁγιοσωρίτισσα / Σκέποις Ἰωσήφ Βαλσαμών, ἀγνή κόρη / δυοῖν θεμάτων δούκα, Θηβῶν, Εὐρίπου και αρ. 54: Ἰησοῦς Χριστός / Σκέποις Ἰωσήφ Βαλσαμών, Θεοῦ Λόγε.*

51. Ο Νικήτας Χωνιάτης, *Χρονική διήγησις*, 91, αποκαλεί τον σεβαστό Μιχαήλ (Δούκα) Παλαιολόγο (†1156) *ἄνδρα δραστήριον, τῶν ἐπισήμων ἓνα καὶ εὐγενῶν γιος του Νικηφόρου Παλαιολόγου, πρώτου εξαδέλφου του Ιωάννη Β΄ Κομνηνού, υπηρέτησε ως απεσταλμένος του Μανουήλ Κομνηνού στην Αγκώνα και την Γένοβα (1155) –όπου συνοδεύθηκε από τον Ιωάννη Δούκα, ο μετέπειτα (1170) πανσέβαστος σεβαστός μέγας εταιρειάρχης (Στ. Ν. ΣΑΚΚΟΣ, Ὁ Πατήρ μου μείζων μου ἔστιν, τ. Β΄: Ἐριδες καὶ σύνοδοι κατὰ τὸν ἸΒ΄ αἰῶνα, Θεσσαλονίκη 1968, 186 και πρβλ. ΜΑΛΔΑΡΙΑΓΑ, Η Βυζαντινή Οικογένεια των Αγιοθεοδωριτών (II), 235, σημ. 72). Καταγράφεται ως ένας από τους προστάτες των γραμμιάτων και είναι γνωστός από τα ιστορικά ποιήματα που του αφιερώνει ο Θεόδωρος Πρόδρομος: J.-F. VANNIER, *Les premiers Paléologues. Étude généalogique et prosopographique*, στο: J.-C. CHEYNET – J.-F. VANNIER, *Études prosopographiques* [Byzantina Sorbonensia 5], Paris 1986, 153-155, αρ. 17. F. DÖLGER – P. WIRTH, *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 565-1453. II. Regesten von 1025-1204*, München 1995, 1398a και 1401. MAGDALINO, *Manuel I*, 59-60, 510. HÖRANDNER, *Theodoros Prodromos*, 503-506, αρ. LXVI-LXVII. JORDANOV, *Corpus* 2, αρ. 552: *Σφαργίς Μιχαήλ Παλαιολόγου πέλω.**

52. Νικήτας Χωνιάτης, *Χρονική διήγησις*, 58-59: *Καὶ δὴ καιροῦ λαβόμενος, καθ'*

του. Κατά τα λεγόμενα του Νικήτα Χωνιάτη, η τύχη, *ἀγνωμονοῦσα*, τον Ιωάννη, από ανώτατο αξιωματούχο τον μετέτρεψε σε ζητιάνο (ακόμη και για ένα κομμάτι ψωμί, *καὶ βλωμοῦ ἄρτου τίθησι προσδεᾶ*)⁵³ –μάλλον υπερβολική διατύπωση για μία «δυσμενὴ μετάρθεση» η οποία ωστόσο δεν στάθηκε ικανή να εμποδίσει την κοινωνική άνοδο άλλων μελών (του Νικολάου και του Μιχαήλ) της οικογένειας των Αγιοθεοδωριτών επί του ίδιου αυτοκράτορα.

Τον Ιωάννη διαδέχθηκε λοιπόν, ως «έμπιστο» του αυτοκράτορα (ως μεσάζοντα, υποθέτουμε: *τὴν παρὰ τῷ βασιλεὶ μεγίστην οἰκείωσιν*), ο Θεόδωρος Στυππειώτης, ο οποίος, με την σειρά του, ελάχιστα χρόνια αργότερα, έπεσε θύμα πλεκτάνης του λογοθέτη του δρόμου Ιωάννη Καματηρού. Κατηγορήθηκε για μαγγανεία και καθοσίωση και καταδικάστηκε, κατά τον Νικήτα Χωνιάτη, σε τύφλωση και, σύμφωνα με τον Κίνναμο, επιπλέον σε ακρωτηριασμό της γλώσσας. Τελευταία ίχνη του σε κρατικά έγγραφα απαντούν το 1158. Τον διαδέχθηκε ως μεσάζοντα ο Μιχαήλ Αγιοθεοδωρίτης –ο οποίος υπογράφει μάλιστα με το *διά τοῦ* ήδη από τον Σεπτέμβριο του 1158⁵⁴.

ὄν οὐκ ὀλίγα ξυνέπεσε τὰ διάφορα μεταξὺ ἀνδρὸς εὐγενοῦς, τοῦ Παλαιολόγου φημί Μιχαήλ, καὶ τοῦ Βαλασιμῶν Ἰωσήφ, ὃς γαμβρὸς ἦν τοῦ Ἀγιοθεοδωρίτου ἐπ' ἀδελφῆ, ἐπέθετο κραταιότερον καὶ συντείνας ἐξοστρακίζει τοῦτον τῶν ἀνακτόρων ὡς ἀπὸ σκοπιᾶς οὐρανοῦ καὶ ὡς εἰς χάρον ἐσφενδονᾶ μυχαίτατον τὴν πραιποριαν ἀρχὴν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς τοῦ Πέλοπος, εὗ τὰ ἐκεῖ διαθήσοντα καὶ τὰς τῶν εἰρημένων ἀνδρῶν διαλυσόμενον ἔριδας.

53. Νικήτας Χωνιάτης, *Χρονικὴ διήγησις*, 59: *ἡ δὲ τύχη μηδὲ καθαρῶς τὴν τούτου [δηλ. του Ιωάννη Αγιοθεοδωρίτη] μετάρθασιν ἀναμείναςα, πρὸς τὸν Στυππειώτην μετεσκεύαστο (...) καὶ τὴν ἐκ δόξης εἰς δόξαν παρείχεν ὕψωσιν. Καὶ τέλος τὸν μὲν [Στυππειώτην] εἰς τὴν τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου προβιβάξει μεγαλοπρεπῆ τιμὴν καὶ τὴν παρὰ τῷ βασιλεὶ μεγίστην οἰκείωσιν καὶ μείζουσιν ἐτέραις κατακνυροῖ προκοπαῖς, τὸν δ' [Ιωάννη Αγιοθεοδωρίτη] ἀγνωμονοῦσα καὶ βλωμοῦ ἄρτου τίθησι προσδεᾶ.*

54. ΜΑΔΑΡΙΑΓΑ, *Η Βυζαντινὴ Οικογένεια των Αγιοθεοδωριτών (II)*, 230-231. Νικήτας Χωνιάτης, *Χρονικὴ διήγησις*, 113. Κίνναμος (*Επιτομή*, έκδ. Α. ΜΕΙΝΕΚΕ, *Ioannis Cinnami Epitome rerum ab Ioanne et Manuele Comnenis gestarum ad fidem codicis Vaticani* [CSHB], Bonn 1836), 184. Πρβλ. Κ. Α. ΜΠΟΥΡΔΑΡΑ, *Τὸ ἔγκλημα καθοσίωσης στὴν εποχὴ τῶν Κομνηνῶν (1081-1185)*, *Αφιέρωμα στον Νίκο Σβορώνο*, τ. Ι, Ρέθυμνο 1986, 218. Βλ. επίσης Α. SIMPSON, *Niketas Choniates: A Historiographical Study* [Oxford Studies in Byzantium], Oxford 2013, 269 και σποράδην.

Σύμφωνα και με την μαρτυρία του Νικήτα Χωνιάτη για την αμεσότητα της διαδοχής του Ιωάννη από τον Στυππειώτη (στην πώση του Αγιοθεοδωρίτη ακολούθησε αμέσως η προαγωγή του Στυππειώτη σε επί του κανικλείου)⁵⁵, ο Αγιοθεοδωρίτης πρέπει να ονομάστηκε *πραιτώρ* το αργότερο το 1155 –πρώτη γνωστή μνεία του Στυππειώτη ως επί του κανικλείου⁵⁶.

Ο *πραιτώρ* (ο οποίος αντιστοιχεί προς τον *κριτή* ή *δικαστή* θέματος), είναι ο επικεφαλής της πολιτικής διοίκησης μιας επαρχίας, με αρμοδιότητες δικαστικές και φοροεισπρακτικές⁵⁷. Στρατιωτικά, το θέμα Ελλάδος και Πελοποννήσου υπάγεται (τουλάχιστον στα τέλη του 12ου αιώνα, όπως διαφαίνεται από τις πληροφορίες του Μιχαήλ Χωνιάτη) στον μεγάλο δούκα του στόλου, αρχηγό του πολεμικού ναυτικού. Παράγων της κεντρικής διοίκησης της αυτοκρατορίας, με έδρα στην Κωνσταντινούπολη, ο μέγας δούξ εκπροσωπείται συνήθως, στο θέμα Ελλάδος και Πελοποννήσου, από τον *πραιτόρα*⁵⁸.

55. Νικήτας Χωνιάτης, *Χρονική διήγησις*, 59: *ἡ δὲ τύχη μηδὲ καθαρῶς τὴν τούτου [του Ιωάννη Αγιοθεοδωρίτη] μετάβασιν ἀναμείνασα ...* (βλ. πιο πάνω, σημ. 53).

56. KRESTEN, Zum Sturz, 89. Ο Γεώργιος Τορνίκης, το 1155, μόλις εξελέγη υποψήφιος μητροπολίτης Εφέσου, έγραψε επιστολή *Τῷ ἐπὶ τοῦ κανικλείου κυρῷ Θεοδώρῳ τῷ Στυππειῳτῇ*: DARROUZÈS, *Tornikès*, 15-16, 142, σημ. 1 (επιστ. αρ. 17). Ο Στυππειώτης μαρτυρεῖται επίσης ως επί του κανικλείου το 1156: L. PETIT, Le monastère de Notre Dame de Pitié en Macédoine, *IRAIK* 6 (1900), 1-153: 32-33, αρ. VI. DÖLGER-WIRTH, *Regesten* 1409· το 1157, στην σύνοδο της 12ης Μαΐου: PG 140, 177-201, 177D (όπου μία λάθος ανάγνωση τον θέλει να είναι *πρωτονοτάριος* αντί για *πρωτονοβελήσιμος*) = I. E. ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Πατριακή Βιβλιοθήκη*, Αθήναι 1890, 316· και τέλος, το 1158 (DÖLGER-WIRTH, *Regesten* 1426 και βλ. ΜΑΛΔΑΡΙΑΓΑ, Η Βυζαντινή Οικογένεια των Αγιοθεοδωριτών (II), 231 και σημ. 62).

57. Βλ. χαρακτηριστικά, P. MAGDALINO, Justice and Finance in the Byzantine State, Ninth to Twelfth Centuries, στο: *Law and Society in Byzantium: Ninth-Twelfth Centuries*, εκδ. Α. Ε. ΛΑΙΟΥ – D. SIMON, Washington 1994, 93-115, σποράδην και 96.

58. Ο οποίος, με την σειρά του, εκπροσωπείται συχνά από έναν *αντιπραιτόρα*. Μιχαήλ Χωνιάτης, τ. Β', 66, επιστ. αρ. 40 και 83, επιστ. αρ. 50 (=F. ΚΟΛΟΒΟΥ, *Michaelis Choniatae Epistulae* [CFHB 41], Berlin 2001, 55-56 και 69 αντίστοιχα) και τ. Α', 177, §44 και 47. ΣΠ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ, *Αἱ Ἀθῆναι περὶ τὰ τέλη τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος κατὰ πηγὰς ἀνεκδότους*, Αθήναι 1878, 55-76. MAGDALINO, *Manuel I*, 172-173. Ο δούξ και ο *πραιτώρ* ήταν συχνά το ίδιο πρόσωπο: JORDANOV, *Corpus* 2, 421. Ο Νικόλαος Αγιοθεοδωρίτης υπήρξε «ἐξισωτής», οικονομικός υπάλληλος του κράτους, στην Πελοπόννησο και δεν αποκλείεται να υπηρέτησε υπό τον *πραιτόρα* αδελφό του, βλ. ΜΑΛΔΑΡΙΑΓΑ, Η Βυζαντινή Οικογένεια των Αγιοθεοδωριτών (I), 159, σημ. 38.

Από το ιστορικό περιστατικό του *ὡς εἰς χῶρον μυχαίτατον* «εξοστρακισμού» του Ιωάννη Αγιοθεοδωρίτη, που εξετάζουμε, συμπεραίνεται ότι ο Αγιοθεοδωρίτης περιεβλήθη, με συνοπτικές διαδικασίες, το αξίωμα του Πραίτορος Ελλάδος και Πελοποννήσου, με στόχο (πλην της απομάκρυνσής του από το κέντρο εξουσίας) να καταστεί ιεραρχικά ανώτερος⁵⁹ του γαμπρού του και δούκα Θηβών και Ευρίπου, Ιωσήφ Βαλσαμώνος, καθώς και άμεσα αρμόδιος για την εκδίκαση των διαφορών (κτηματικής φύσεως) που είχαν προκύψει μεταξύ εκείνου και του Μιχαήλ Παλαιολόγου.

Ο Ιωάννης Αγιοθεοδωρίτης δεν μαρτυρείται ποτέ ως έπαρχος Κωνσταντινουπόλεως αλλά, όπως διευκρινίστηκε ήδη από την Μ. Λουκάκη, το χωρίο *τῆ πόλει λαχεῖν* του Προσφωνητικού του Ευσταθίου στον Μιχαήλ Αγιοθεοδωρίτη αναφέρεται σαφέστατα στον Νικόλαο Αγιοθεοδωρίτη και στην ιδιότητά του ως μητροπολίτη της Αθήνας⁶⁰.

Ο Γρηγόριος Αντίοχος, στον Παρηγορητικό λόγο που συνέταξε για τον Μιχαήλ Αγιοθεοδωρίτη μετά τον θάνατο της αδελφής του, Άννας Αγιοθεοδωρίτισσας (αρ. 6)⁶¹, μνημονεύει μόνο τον Μιχαήλ και τον Νικόλαο να θρηνούν πλάι στην σορό της, πράγμα που αποτελεί σίγουρα ισχυρή ένδειξη, αν όχι απόδειξη, ότι ο τρίτος αδελφός, ο Ιωάννης Αγιοθεοδωρίτης 2, δεν ήταν πλέον εν ζωή. Αγνοούμε πότε ακριβώς απεβίωσε η Άννα Αγιοθεοδωρίτισσα και, επομένως, ο θάνατος του Ιωάννη Αγιοθεοδωρίτη δεν μπορεί να χρονολογηθεί με μεγαλύτερη ακρίβεια. Ασφαλές δεδομένο

59. Ως πραίτωρ, ο Γεώργιος Ακροπολίτης είχε την εξουσία *ἐνεργοῦντας καὶ δημόσια διαπραττομένους* [φορολόγους] *καὶ στρατευμάτων προϊσταμένους καὶ χωρῶν ἡγεμονίαν κεκτημένους ἀνταλλάττειν ὡς ἂν βουλόμην*. Ακροπολίτης, *Χρονικὴ συγγραφὴ* (ἐκδ. Α. HEISENBERG - P. WIRTH, *Georgii Acropolitae opera*, τ. I, Leipzig 1903 (ανατύπ. Stuttgart 1978), §68, 142. R. MACRIDES, *George Akropolites: The History. Introduction, Translation and Commentary*, Oxford 2007, 12, 28. Πρβλ. S. KYRIAKIDIS, *The Role of the Megas Domestikos in the Late Byzantine Army (1204-1453)*, *BSI* 66 (2008), 241-258: 250-252.

60. Ευστάθιος, *Προσφωνητικός*, 144.28-31: *Ἔστι δὲ ἄρα τοῦτο ἀστεία τις περιπέτεια τὴν ἐν λόγῳ λάμψασαν ἀδελφικὴν δυάδα, τὸν μὲν τῷ λόγῳ ἐπονομάζεσθαι [Μιχαήλ, λογοθέτης], τὸν δὲ [Νικόλαο] τῆ πόλει λαχεῖν ἧς οἱ λόγοι γνώρισμα [Αθήνα].* Βλ. Α. KAZHDAN, *Brat'ja Ajofeodority pri dvore Manuila Komnina*, *ZRVI* 9 (1966), 85-94: 90. Μ. LOUKAKI, *Grégoire Antiochos. Éloge du patriarche Basile Kamatèros* [Byzantina Sorbonensia 13], Paris 1996, 132, σημ. 23.

61. Έκδ. SIDERAS, Trostrede, 158-167 (εφεξής Αντίοχος, *Παρηγορητικός*).

είναι μόνον ότι απεβίωσε πριν τον Νικόλαο (1175) και ότι ο θάνατός του θεωρήθηκε πρόωρος⁶².

Δεν έχουμε συγκεκριμένες πληροφορίες για ενδεχόμενη σύζυγο και παιδιά του Ιωάννη, ο οποίος ωστόσο ενδέχεται να είναι ο σύζυγος της μοναδικής *νύμφης* (βλ. αρ. 7) των αδελφών Αγιοθεοδωριτών –και αυτός που έδωσε συνέχεια στην οικογένεια τον 13ο αιώνα, καθώς ο Μιχαήλ Αγιοθεοδωρίτης μάλλον δεν απέκτησε παιδιά.

Πλην των δύο αρρένων αδελφών του, είχε και μίαν αδελφή, την Ανώνυμη Αγιοθεοδωρίτισσα (αρ. 3), παντρεμένη με τον Ιωσήφ Βαλσαμώνα, άλλη από την περισσότερο γνωστή Άννα Αγιοθεοδωρίτισσα (αρ. 6), η οποία δεν παντρεύτηκε ποτέ.

3. ΑΝΩΝΥΜΗ ΑΓΙΟΘΕΟΔΩΡΙΤΙΣΣΑ

Αδελφή του μεσάζοντα Ιωάννη Αγιοθεοδωρίτη (αρ. 2) (άρα, και των Νικολάου, Μιχαήλ, Άννας και Ανωνύμων, αρ. 4, 5, 6 και 7 αντίστοιχα). Σύζυγος του Ιωσήφ Βαλσαμώνας⁶³.

4. ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΑΓΙΟΘΕΟΔΩΡΙΤΗΣ⁶⁴

5. ΜΙΧΑΗΛ ΑΓΙΟΘΕΟΔΩΡΙΤΗΣ⁶⁵

6. ΑΝΝΑ ΑΓΙΟΘΕΟΔΩΡΙΤΙΣΣΑ

Είναι μία από τις αδελφές των Μιχαήλ, Νικολάου και Ιωάννη Αγιοθεοδωρίτη. Με την αφορμή του θανάτου της, ο Γρηγόριος Αντίοχος συνέταξε τον Παρηγορητικό λόγο του για τον Μιχαήλ Αγιοθεοδωρίτη, κείμενο που αποτελεί και την πηγή απ' όπου γνωρίζουμε το βαπτιστικό της όνομα⁶⁶ αλλά και τις υπόλοιπες πληροφορίες για την ύπαρξή της. Ήταν η μεγαλύτερη όλων των αδελφών, θηλέων και αρρένων, καθώς αναφέρεται από τον Αντίοχο ως *ἡ πρώτη καὶ καλλίστη τῶν ὁμογνίων*, ενώ ο ίδιος μνημονεύει τον Μιχαήλ και τον Νικόλαο ως *τοὺς τῶν*

62. Μαλάκης, *Ἐπιτάφιος*, 161.25κ.ε. (ἄνθος νεότητος). Βλ. πιο πάνω, σημ. 41.

63. Βλ. πιο πάνω, σημ. 52.

64. Βλ. σημ. 1.

65. Βλ. σημ. 1.

66. Αντίοχος, *Παρηγορητικός*, §19.

ἀδελφῶν νεωτέρους⁶⁷. Ο Παρηγορητικός λόγος επανειλημμένως και σαφώς τονίζει ότι η Άννα δεν παντρεύτηκε ποτέ, δεν απέκτησε παιδιά και έζησε αποστασιοποιημένη από τα εγκόσμια⁶⁸. μόνο κοντά στο τέλος της ζωής της (*περὶ τὰ λοιόσθια*), ασπάστηκε, κατά το βυζαντινό έθιμο, το μοναχικό σχήμα, με το όνομα Ξένη⁶⁹. Απεβίωσε νωρίτερα από τον Νικόλαο Αγιοθεοδωρίτη (1175), γιατί ο Γρηγόριος Αντίοχος μνημονεύει τον μητροπολίτη Αθηνών να θρηνεύει πλάι στην σοφό της. Στον Παρηγορητικό φαίνεται να υπάρχει μνεία του Νικολάου ως *υπερτίμου*⁷⁰, συνεπώς ενδέχεται η σκηνή αυτή να έλαβε χώρα το 1173 ή μετά. Σε αυτή την περίπτωση, η Άννα θα είχε αποβιώσει μεταξύ 1173 και 1175.

67. Αντίοχος, *Παρηγορητικός*, §7 και §25.

68. Αντίοχος, *Παρηγορητικός*, §18, 19, 20 και 22: *Ποίω δὲ καὶ ἀνδρὶ τὰς χλαίνας ἂν ἐργάσατο καὶ τὰ περιβόλαια αὐτῆ τὸν ἄζυγα βίον καὶ τὸ παρθενεύειν ζηλώσασά τε καὶ κατορθώσασα, μήτε ἀνδρὶ κατὰ τὴν κοινὴν καταδίκην κυριευθεῖσα καὶ τὸ ἐλευθέριον καὶ δοκιμώσασα καὶ ἀνύσασα*; Για την ζωή της Άννας Αγιοθεοδωρίτισσας, όπως την περιγράφει ο Γρηγόριος Αντίοχος, θα μπορούσαμε να πούμε, με λόγια της Α. ΛΑΪΟΥ, Η Ιστορία ενός γάμου: ο βίος της αγίας Θωμαΐδος της Λεσβίας, στο: *Ἡ Καθημερινὴ Ζωὴ στὸ Βυζάντιο. Τομὲς καὶ συνέχειες στὴν ἑλληνιστικὴ παράδοση. Πρακτικὰ τοῦ Α΄ Διεθνoῦς Συμποσίου, 15-17 Σεπτεμβρίου 1988*, εκδ. Χ. Γ. ΑΓΓΕΛΙΔΗ [ΚΒΕ/ΕΙΕ, Διεθνή Συμπόσια 1], Αθήνα 1989, 237-251, ότι «έχει όλα τα στοιχεία μιας αγιογραφίας, εκτός από τα θαύματα».

69. Αντίοχος, *Παρηγορητικός*, §21: *τὸ νῦν περὶ τὰ λοιόσθια τῆς ἐξ τὸ κατ' ἀγγέλους σχῆμα μεταμφιάσεως ὄνομα τίς ἂν τῶν ἀπάντων ὀπωσοῦν παραδέξαιτο μὴ οὐχὶ ἐξ ἀκριβοῦς τοῦ κατ' ἐκείνην βίου πληροφορίας ἐπιτεθεῖσθαι αὐτῆ; οἷς γὰρ ξένην ἠκρίβωσας κόσμου, ξένην τῶν ῥεόντων, πάροικον μετὰ Δαυὶδ ἐν τῇ γῆ, ἔπηλυν ἀνθρώποις καὶ παρεπίδημον, δῆλος εἶ πάντως θέμενος αὐτῆ τὴν ξενωνυμίαν, γνώρισμα τοῦ ξενωθῆναι ταύτην τῆς γῆς καὶ πρὸ τελευτῆς*. Βλ. επίσης SIDERAS, Trostrede, 152-154.

70. Αντίοχος, *Παρηγορητικός*, §28: *οἶδας τὸν ἐν ἱεράρχαις ὁμόγιον, τὸν ὡς ἄνθρακα πολυτίμητον λίθον ἐναρμοσθέντα τῇ χρυσῇ στεφάνῃ τῶν χρυσῶν Ἀθηνῶν*. Οι ρήτορες χρησιμοποιούν διάφορα λογοπαίγνια (με την λέξη *τιμή*) και υπαινιγμούς για να αναφέρονται στον Νικόλαο ως *υπερτίμο*, όταν η αναφορά δεν είναι ρητή. Συχνά ο τιμητικός αυτός τίτλος παρομοιάζεται με κόσμημα ή με πολύτιμο λίθο, πρβλ. Μαλάκης, *Ἐπιτάφιος*, 161.2-3: *Ἀθῆναι, μηκέτι χρυσαὶ καλεῖσθε τὸν γὰρ ὄλβον τὸν πολυτίμον ἀπωλέσατε καὶ νῦν ὁ θησαυρὸς ὑμῶν ἄνθρακες*. Μακρεμβολίτης, *Ἐπιστολή* (προς τον Νικόλαο Αγιοθεοδωρίτη, εκδ. PΑΡΑΔΟΠΟΥΛΟΣ – ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Noctes Petropolitanae*, 247-248), 247.8: *καὶ σῆς γλώττης ὑπερτίμου πολυχεύμονος ποταμοῦ, Σολομώντειος λίθος ὑπερτίμος* και 247.18: *Ὅντως χρυσᾶς τὰς Ἀθήνας εὐρίσκω τῆς σῆς ἀγιοσύνης, ἐν ταύταις τὸ γράμμα μεταλλευσάμενος χρυσοῦ τιμιώτερον, λίθων σαφείρων πολλὸν τιμιώτερον*. Ο Νικόλαος Αγιοθεοδωρίτης μαρτυρεῖται για πρώτη φορά ως *υπερτίμος* στις 11 Ιουλίου 1173, βλ. ΜΑΔΑΡΙΑΓΑ, Η Βυζαντινὴ Οικογένεια τῶν Αγιοθεοδωριτῶν (I), 176.

7. ΑΝΩΝΥΜΕΣ ΑΓΙΟΘΕΟΔΩΡΙΤΙΣΣΕΣ

Σύμφωνα με την Μονωδία του Ευσταθίου Θεσσαλονίκης⁷¹ και τον Επιτάφιο λόγο του Ευθύμιου Μαλάκη⁷², τον θάνατο του Νικολάου Αγιοθεοδωρίτη –τον Ιούνιο του 1175– θρήνησαν, μεταξύ των άλλων, ο Μιχαήλ Αγιοθεοδωρίτης, οι αδελφές του και η (μοναδική) νύμφη τους. Ανάμεσα σε αυτές τις αδελφές δεν συμπεριλαμβάνεται σίγουρα η Άννα (αρ. 6), η οποία είχε αποβιώσει νωρίτερα. Δεν γνωρίζουμε εάν περιλαμβάνεται η Ανώνυμη Αγιοθεοδωρίτισσα (αρ. 3)· άρα, λοιπόν, οι αδελφές Αγιοθεοδωρίτισσες ήταν τουλάχιστον τρεις (η Άννα, η Ανώνυμη 3 και τουλάχιστον μία ακόμη).

Οι δύο μητροπολίτες φαίνεται να εννοούν ότι κάποιες από τις αδελφές –τουλάχιστον δύο– ήταν μοναχές (*οίκουρούς διὰ βίου ...*). Η δε αναφορά του Ευθυμίου Μαλάκη στον *σεπτόν παρθενώνα*, που συστήθηκε από τον Νικόλαο Αγιοθεοδωρίτη (*ὑπὸ ταῖς σαῖς εὐχαῖς*), και όπου ζούσαν οι αδελφές –αλλά και η νύμφη!–, ενισχύει την άποψη ότι οι συγκεκριμένες αδελφές Αγιοθεοδωρίτισσες μόναζαν σε μία γυναικεία μονή, ιδιοκτησία της οικογένειας⁷³.

Εάν η μοναδική νύμφη των Αγιοθεοδωριτών ήταν μοναχή το 1175, τότε πρόκειται για την χήρα του μεσάζοντα Ιωάννη Αγιοθεοδωρίτη (αρ. 2), διότι ο Μιχαήλ Αγιοθεοδωρίτης ήταν νυμφευμένος κατά την ίδια χρονική περίοδο⁷⁴.

71. Εκδ. P. WIRTH, *Eustathii Thessalonicensis opera minora*, Λόγος Α, 3-16 (εφεξής Ευστάθιος, *Μονωδία*), 8.96κ.ε: *Αἱ δὲ σεμνόταται ἀδελφαί, ἃς τὸ τῶν ἀρετῶν καταγώγιον οἰκουρούς διὰ βίου ἐθρέψατο, τὴν μὲν θειοτάτην οἰκουρίαν οὐκ ἂν ἐκλείψουσιν, ἀλλ' ἐνταῦθα γοῦν τὸ πένθος φιλοσοφήσουσιν οὐ γὰρ μὴ ἴδη αὐτὰς κοσμικῶς ἀναστρεφομένας <ὀ> ἥλιος.*

72. Μαλάκης, *Ἐπιτάφιος*, 156.4-32: *Ἀδελφαί τε καὶ νύμφη, τὰ καλλιστεῖα τοῦ θήλεος (...)* τὸν μέγαν ἐν ἀρχιερεῦσι πενθοῦσαι, τὸν ὑπέριμον, τὸν ὑπέρσεμον (...) οὐκέτι λαμπροὺς ἡμῖν ποιήσεις τοὺς οἴκους, μόνος ἐν τούτοις φαινόμενος καὶ τὸν σεπτόν παρθενώνα τοῦτον, ὃν ὑπὸ ταῖς σαῖς εὐχαῖς ἐθεμελιώσαμεν (...) Τοιοῦτός σοι ὁ τῶν ἀδελφῶν καὶ τῆς νύμφης θρήνος.

73. DARROUZÈS, *Tornikès*, 39 και 57. Για την συνήθεια των μεγάλων οικογενειών της αυτοκρατορίας να ιδρύουν οικογενειακά μοναστήρια, βλ. επίσης ΛΟΥΚΑΚΙ, *Antiochos*, 4. Η υπόθεση ενισχύεται και από το γεγονός ότι οι νύξεις τόσο για τις μονάζουσες αδελφές όσο και για το οικογενειακό μοναστήρι προέρχονται από δύο διαφορετικές πηγές (οι δύο μητροπολίτες).

74. Όπως συνάγεται από τα γραφόμενα του Ευσταθίου Θεσσαλονίκης στην Μονωδία που συνέγραψε για τον Νικόλαο Αγιοθεοδωρίτη μετά τον θάνατό του, βλ. ΜΑΛΑΡΙΑΓΑ, Η Βυζαντινή Οικογένεια των Αγιοθεοδωριτών (II), 222 και σημ. 33.

B) 13ος και 14ος αιώνας

8. ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΓΙΟΘΕΟΔΩΡΙΤΗΣ

Ο Ιωάννης Αγιοθεοδωρίτης 8 μνημονεύεται μετά θάνατον σε πατριαρχικό σημείωμα που σώζει ο κώδ. *Vindobonensis phil. gr.* 321, φφ. 226r-227v⁷⁵. Αγνοούμε ποιος από τους -γνωστούς ή άγνωστους, άνδρες ή γυναίκες- Αγιοθεοδωρίτες του 12ου αιώνα υπήρξε γονέας του, ωστόσο, υπάρχει η πιθανότητα να ήταν γιος (ή εγγονός) του μεσάζοντα Ιωάννη Αγιοθεοδωρίτη (αρ. 2), λόγω της ομωνυμίας του με αυτόν αλλά και επειδή η νύμφη (βλ. αρ. 7) των Αγιοθεοδωριτών ενδέχεται να ήταν σύζυγος του μεσάζοντα -δηλαδή, ο Ιωάννης 2 θα είχε νυμφευτεί και είναι πιθανόν να απέκτησε παιδιά.

Το πατριαρχικό σημείωμα παραδίδεται χωρίς χρονολόγηση και με επικεφαλίδα η οποία αποδίδει το κείμενο στον φιλοσοφώτατο Μανουήλ Καραντηνό⁷⁶. Πρόκειται για πατριαρχική απόφαση που ακυρώνει, λόγω κωλύματος του βαθμού συγγένειας εξ αίματος⁷⁷, τον γάμο μιας κόρης του

75. H. HUNGER, *Katalog der griechischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek*, Teil 1: *Codices Historici. Codices Philosophici et Philologici*, Wien 1961, 415. Το κείμενο εξεδόθη από τον U. CRISCUOLO, Σημείωμα patriarchale inedito di Manuele Karanteno o Saranteno, *Boll. Grott.* 36 (1982), 123-136: 126-130. V. LAURENT, *Les Regestes des actes du patriarcat de Constantinople*, I: *Les actes des patriarches*, 4: *Les Regestes de 1208 à 1309*, Paris 1971, 1232. Βλ. επίσης O. MAZAL, *Die Prooimien der byzantinischen Patriarchenurkunden* [BV 7], Wien 1974, 208. Στην συνεδρία, την οποία καταγράφει το σημείωμα αυτό, δεν συμμετείχε η σύνοδος. Πρβλ. και Β. Α. ΛΕΟΝΤΑΡΙΟΥ, *Εκκλησιαστικά αξιώματα και υπηρεσίες στην πρόωμη και μέση βυζαντινή περίοδο* [Forschungen zur Byzantinischen Rechtsgeschichte. Athener Reihe], Αθήνα-Κομοτηνή 1996, 642 και σημ. 95. Βλ. Κ. Γ. ΠΙΤΣΑΚΗΣ, *Τὸ κώλυμα γάμου λόγω συγγενείας ἐβδόμου βαθμοῦ ἐξ αἵματος στὸ βυζαντινὸ δίκαιο*, Ἀθήνα-Κομοτηνή 1985, 180, σημ. 34. Τον πατριάρχη συνεπικουρεί άλλος ένας αρχιερέας, ο οποίος έχει ταυτιστεί με τον πατριάρχη Αντιοχείας Συμεών Β΄ (βλ. LAURENT, *Regestes* 1232, *Critique* 1. Κ. Γ. ΠΙΤΣΑΚΗΣ, Ἡ ἔκταση τῆς ἐξουσίας ἐνὸς ὑπερόριου πατριάρχη: Ο πατριάρχης Ἀντιοχείας σὴν Κωνσταντινούπολη τὸν 12ο αἰώνα, στο: *Τὸ Βυζάντιο κατὰ τὸν 12ο αἰώνα. Κανονικὸ δίκαιο, κράτος καὶ κοινωνία*, εκδ. Ν. ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ [Εταιρεία Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Μελετῶν, Διπτύχων - Παράφυλλα 3], Αθήνα 1991, 103).

76. *Τοῦ αὐτοῦ φιλοσοφώτατου κυροῦ Μανουήλ τοῦ Καραντηνοῦ*. Βλ. CRISCUOLO, Σημείωμα patriarchale inedito, 126 (στο κριτικό υπόμνημα).

77. CRISCUOLO, Σημείωμα patriarchale inedito, 127.44-128.58. Δηλαδή, οι νεόνυμφοι ήταν δεύτερα εξαδέλφια, ενώ οι γάμοι απαγορεύονταν ακόμη και στον 7ο βαθμό εξ

Ιωάννη Αγιοθεοδωρίτη 8 (της Ανώνυμης Αγιοθεοδωρίτισσας 9) με έναν άνδρα του οποίου το όνομα αποσιωπάται –καθώς όλα τα ονόματα των πρωταγωνιστών διαγράφηκαν σκοπίμως από το κείμενο, περιέργως με την εξαίρεση του ονόματος του πατέρα της νύμφης, Ιωάννη Αγιοθεοδωρίτη 8.

Η υπόθεση του σημειώματος έχει ως εξής: Ο ανώνυμος πανσέβαστος μεσάζων, *σύγγαμβρος* του Ιωάννη Αγιοθεοδωρίτη 8 και κηδεμών της ορφανής, από πατέρα και από μητέρα, κόρης του τελευταίου, πάντρεψε την νεαρή Αγιοθεοδωρίτισσα εν αγνοία της συγγένειάς της με τον γαμπρό. Όταν αργότερα αντελήφθη το πιθανό κώλυμα γάμου, ο Μεσάζων θέλησε να φέρει την υπόθεση στο πατριαρχικό δικαστήριο, προκειμένου να αποφανθεί για την εγκυρότητα η μη του γάμου⁷⁸.

Ο γάμος ακυρώνεται πάντως πρωτίστως (*καὶ ὡς μὴ γεγονὸς εἶναι θεσπίζομεν καὶ διασπᾶν ἐθέλομεν ἀληθῶς*) επειδή τόσο η γυναίκα όσο και ο άνδρας ήταν νεότεροι από την νόμιμη ελάχιστη ηλικία γάμου (*ἀλλὰ πρό γε πάντων καὶ τῷ τῆς ἡλικίας ἀτελεῖ χωλεῦον καὶ ὑποσχάζον εἰς φανερόν ἐκ θατέρου μέρους*). Το γεγονός και μόνο, συμπληρώνει η πατριαρχική απόφαση, ότι ο γαμπρός διένυε μόλις το δέκατο τρίτο έτος της ηλικίας του θα αρκούσε για να δικαιολογήσει την άμεση ακύρωση. Ως νόμιμη ηλικία μνηστείας και γάμου ορίζεται αυτήν την εποχή η ηλικία των δεκατεσσάρων ετών για τον άνδρα και των δώδεκα για την γυναίκα. Συνεπώς, παρ' όλο που η πατριαρχική απόφαση δεν αναφέρει την ηλικία της κόρης του Ιωάννη Αγιοθεοδωρίτη, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι αυτή δεν είχε συμπληρώσει το δωδέκατο έτος της ηλικίας της όταν παντρεύτηκε⁷⁹.

αίματος (με τέκνο δευτέρου εξαδέλφου). ΠΙΤΣΑΚΗΣ, *Κώλυμα*, 296-321, 359κ.ε. Πρβλ. ΜΑΔΔΑΡΙΑΓΑ, *Η Βυζαντινή Οικογένεια των Αγιοθεοδωριτών* (I), 154 και σημ. 24.

78. CRISCUOLO, *Σημείωμα patriarchale inedito*, 126-127. Για την διαδικασία επίλυσης ιδιωτικών διαφορών και συγκεκριμένα γαμικού δικαίου, βλ. ΣΠ. ΤΡΩΙΑΝΟΣ, *Η εκκλησιαστική διαδικασία μεταξύ 565 και 1204, Έπετηρίς τοῦ Κέντρου Ἑρεῦνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 13 (1969), 3-147: 53-58.

79. CRISCUOLO, *Σημείωμα patriarchale inedito*, 124 και σημ. 5, 128.60-65. Βλ. Νεαρά, αρ. 24 (*Περὶ μνηστείας*), του Αλεξίου Κομνηνού: ΡΑΛΛΗΣ - ΠΟΤΑΗΣ, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων καὶ τῶν ἱερῶν οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων, Α'-Στ', Ἀθήναι 1852-1859, Στ', 180-182=PG 119, 1284-1285: Ἀρμόδιος δ' ἂν εἴη μνηστείας καὶ γάμου καιρὸς, τῆς μὲν θηλείας τὸν δωδεκαετῆ χρόνον διατρεχούσης, τοῦ δὲ ἄρρενος τὸν ἰδ' διαμειβόντος*. Πρβλ. σχόλιο Βαλσαμίνος, *JGR*, I-VIII, Αθήνα 1931 (Aalen 1962), I, Coll. IV, 305-309,

Η ετυμιογροία του πατριάρχη αφήνει επίσης να εννοηθεί ότι ο πανίσχυρος μεσάζων δεν είναι εντελώς ειλικρινής επικαλούμενος το πιθανό κώλυμα μόνο μετά την τέλεση του μυστηρίου⁸⁰, από όπου πιθανότατα συνάγεται ότι προέβη στο εν λόγω συνοικέσιο από προσωπικό συμφέρον (ήταν ο γαμπρός δικός του συγγενής;) και είτε εξαναγκάστηκε αργότερα από την επίσημη εκκλησία να υποχωρήσει, είτε αποφάσισε να διασπάσει τον γάμο –και την οικονομική συμφωνία που αυτός συνεπαγόταν–, μόλις η παρουσία του συγκεκριμένου γαμπρού έπαυσε να εξυπηρετεί τα συμφέροντά του⁸¹.

Ο Μανουήλ Καραντηνός διετέλεσε διάκονος και *Μαΐστωρ των Φιλοσόφων* στο πατριαρχείο, σύμφωνα με τον τίτλο άλλου δικού του έργου, που σώζεται στο ίδιο χειρόγραφο⁸². Ένα ακόμα από τα έργα του Μανουήλ Καραντηνού, που εντάσσεται στην συλλογή του *Vindobonensis*, ανήκει στο είδος των διδασκαλιών, λόγος για τον οποίο ο U. Criscuolo συμπέρανε ότι ο συγγραφέας πρέπει να υπηρέτησε ως διδάσκαλος της Μεγάλης Εκκλησίας⁸³.

Σχετικά τώρα με την χρονολόγηση του εν λόγω πατριαρχικού σημειώματος, ο χαρακτηρισμός *φιλοσοφώτατος*, που συνοδεύει το όνομα του Καραντηνού στην χειρόγραφη επικεφαλίδα του κειμένου, οδήγησε

308 και ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ Α', 288: *ἰκνουμένοι μέντοι τοῦ χρόνου, ὃν εἰς μνηστειάν ἅμα καὶ γάμον ἀρμόδιον εἶναι γνωρίζομεν (ἤγουν τῆς μὲν θηλείας τὸν δωδεκαετῆ ὄλον χρόνον διαδραμούσης τοῦ δὲ ἄρρενος τὸν τεσσαρεσκαίδεκατον ὑπερβαίνοντος)*. R. GUILLAND, *Recherches sur les Institutions Byzantines I-II* [Berliner Byzantinistische Arbeiten 35], Amsterdam - Berlin 1967, I, 115 κ.ε. Ε. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Περὶ τῆς ηλικίας καὶ τοῦ γήρατος ἀπὸ τῆ γραμματεία τοῦ ἐνδέκατου καὶ δωδέκατου αἰῶνα, *Σύμμεικτα* 17 (2005-2007), 132-198: 138.

80. CRISCUOLO, Σημείωμα patriarchale inedito, 127: *τὸ πλεῖον ἐξ ἀγνοίας πρὸς τὸ προβὰν συνάλλαγμα παρακρουσθεῖς (...) κἄν καὶ οὐ μέχρι καὶ εἰς τέλος τὸ παρ' αὐτοῦ πραχθὲν συνάλλαγμα τὸν πανσέβαστον μεσάζοντα διέλαθεν*. ΠΙΤΣΑΚΗΣ, *Κώλυμα*, 445, σημ. 64ν.

81. Βλ. CRISCUOLO, Σημείωμα patriarchale inedito, 123, σημ. 4. ΠΙΤΣΑΚΗΣ, *Κώλυμα*, 445, σημ. 64ξ. Ο LAURENT, *Regestes* 1232, Critique 1, επισημαίνει ότι ο μεσάζων είχε κλίση στους απαγορευμένους γάμους. ΠΙΤΣΑΚΗΣ, *Κώλυμα*, 445, σημ. 64ν.

82. Βλ. CRISCUOLO, Σημείωμα patriarchale inedito, 109.

83. U. CRISCUOLO, Un'inedita didascalia di Manuele Karanteno o Saranteno, *Boll. Grott.* 30 (1976), 139-150. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Un opuscolo inedito di Manuele Karanteno o Saranteno, *ΕΕΒΣ* 42 (1975-1976), 213-221: 214-215.

τον R. Browning και τον V. Laurent⁸⁴ να εξετάσουν το ενδεχόμενο ο Μανουήλ Καραντηνός, Μαΐστωρ των Φιλοσόφων στα τέλη του 12ου αι. και ο Μανουήλ Σαραντηνός⁸⁵, «ο λεγόμενος φιλόσοφος», Οικουμενικός πατριάρχης στην Νίκαια (ca. Μάρτιος 1217-φθινόπωρο 1222), να αποτελούν ένα και το ίδιο πρόσωπο.

Παρά τις όποιες επιφυλάξεις, η πλειοψηφία των ερευνητών τάσσεται υπέρ της ταύτισης των δύο προσώπων και, συνεπώς, υπέρ της απόδοσης του *σημειώματος* που μας απασχολεί στον Οικουμενικό πατριάρχη Μανουήλ Α΄ Σαραντηνό⁸⁶. Υπέρ της ταύτισης τάσσεται επίσης η Μ. Λουκάκη, η οποία εξέδωσε τον λόγο του μετέπειτα πατριάρχη Μανουήλ Σαραντηνού –όταν ήταν ακόμη γραμματικός (γραμματέας του πατριαρχείου(;)– προς τον πατριάρχη Γεώργιο Ξιφιλίνο (1191-1198): ο λόγος σώζεται στον κώδ. *Scorialensis* Y-II-10 (265). Η Μ. Λουκάκη παρατηρεί λοιπόν ότι φαίνεται όντως πιο πιθανό να είναι ο γραφέας του κώδ. *Vindobonensis* αυτός που συγγχεί το πραγματικό επώνυμο Σαραντηνός (που μαρτυρείται στον *Scorialensis*) με το Καραντηνός, καθώς ο *Scorialensis* γράφτηκε πολύ νωρίτερα (τέλη του 12ου-αρχές του 13ου αιώνα) και άρα πιο κοντά στην

84. R. BROWNING, *The Patriarchal School at Constantinople in the Twelfth Century* I: *Byz.* 32 (1962), 167-202 και II: *Byz.* 33 (1963), 11-40 (=ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Studies in Byzantine History*, αρ. X), I, 198-200. LAURENT, *Regestes* 1232, Critique 1.

85. Για τον Οικουμενικό πατριάρχη Μανουήλ Α΄ Σαραντηνό, βλ. Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος, *Διήγησις περι τῶν ἐπισκόπων Βυζαντίου καὶ τῶν πατριαρχῶν πάντων Κωνσταντινουπόλεως*, PG 147, 465C: Μανουήλ διάκονος ὁ Σαραντηνός ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βασιλέως, ὁ λεγόμενος Φιλόσοφος, ἔτη ε΄, μῆνας ζ΄. Επίσης, Ακροπολίτης, *Χρονικὴ συγγραφή*, §19, 32: καὶ ὁ Μανουήλ εἰς τὸν πατριαρχικὸν ἀνάγεται θρόνον, φιλόσοφος, ὡς ἐδόκει, ὧν καὶ ὑπὸ τῶν πολλῶν κατονομαζόμενος. ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΣ, *Ἐνθυμήσεων ἤτοι χρονικῶν σημειωμάτων συλλογὴ πρώτη*, ΝΕ 7 (1910), 134, αρ. 27. V. LAURENT, *La chronologie des patriarches de Constantinople au XIIIe siècle (1208-1309)*, REB 27 (1969), 129-150, 136. Μ. ΛΟΥΚΑΚΙ, *Discours annuels en l'honneur du patriarche Georges Xiphilin*. Textes édités et commentés par Marina Loukaki, traduits par Corinne Jouanno [CRHCB, Monographies 18], Paris 2005, σποράδην.

86. Ο LAURENT, *Regestes* 1232, Critique 1, τονίζει, τασσόμενος υπέρ της ταύτισης, ότι η εναλλαγή Καραντηνός-Σαραντηνός απαντά συχνά στην χειρόγραφη παράδοση του 13ου αιώνα, ενώ επισημαίνει την διόρθωση στο αρχικό κάππα του επιθέτου Καραντηνού, στην χειρόγραφη κεφαλίδα του πατριαρχικού αυτού *σημειώματος*, πιθανή ένδειξη του δισταγμού του γραφέα του *Vindobonensis phil. gr.* 321. Βλ. επίσης CRISCUOLO, *Σημείωμα patriarchale inedito*, 123 και ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Un opuscolo inedito*, 214-215. Μόνον ο Κ. ΠΙΤΣΑΚΗΣ, *Κώλυμα*, 375-376, 444-445, σημ. 64μ, πήρε θέση υπέρ της διάκρισης των δύο προσώπων.

εποχή που έζησε ο πατριάρχης, από ότι το χειρόγραφο της Βιέννης (του β' μισού του 13ου αιώνα)⁸⁷.

Όσον αφορά στον πανσέβαστο μεσάζοντα, που μνημονεύεται στο πατριαρχικό σημείωμα, ταυτίστηκε από τον V. Laurent με τον Δημήτριο Τορνίκη Κομνηνό⁸⁸. Εγγονός του λογοθέτη του δρόμου Δημητρίου Τορνίκη († περί το 1200) και γιος του Κωνσταντίνου Τορνίκη-σεβαστού, θείου του Αυτοκράτορα Αλεξίου Δ' Αγγέλου (1203-1204), λογοθέτη του δρόμου το 1203- και μιας Κομνηνής, ο πανσέβαστος σεβαστός Δημήτριος Τορνίκης Κομνηνός ήταν μεσάζων από την βασιλεία του Θεοδώρου Α' Λάσκαρι (1204-1222) –μαρτυρείται τουλάχιστον από το 1216⁸⁹–μέχρι τον θάνατό του, το 1252, για περισσότερα από τριάντα χρόνια.

Με την αφορμή του θανάτου του Δημητρίου Τορνίκη, ο Γεώργιος Ακροπολίτης μάς αποκαλύπτει ότι η σύζυγος του μεσάζοντα ήταν μία πρωτεξαδέλφη του μεγάλου δομέστικου Ανδρονίκου Παλαιολόγου⁹⁰, πατέρα του μετέπειτα αυτοκράτορα Μιχαήλ Η'. Ωστόσο, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας του J. F. Vannier, η σύζυγος του Τορνίκη δεν

87. LOUKAKI, *Georges Xiphilin*, 152-167, 52.

88. LAURENT, στο ίδιο. Ακροπολίτης, §49, 90.20-21 και §50, 93. DARROUZÈS, *Tornikès*, 35, 37 και σημ. 21, 43. F. DÖLGER, Chronologisches und prosopographisches zur byzantinischen Geschichte des 13. Jh., *BZ* 27 (1927), 291-320: 303, σημ. 1. Μαρτυρείται επίσης ως *περιπόθητος ἀυτάδελφος* του Ιωάννη Γ' Δούκα Βατάτζη (1222-1254): MM, IV, 147, 149, 199. Βλ. επίσης VERPEAUX, Μεσάζων, 274-275. BECK, *Ministerpräsident*, 320-321. LOENERTZ, *Le Chancelier impérial*, 297-300. M. ANGOLD, *A Byzantine Government in Exile. Government and Society under the Laskarids of Nicaea (1204-1261)*, Oxford 1975, 155κ.ε.

89. *Βυζαντινά έγγραφα της μονής Πάτιμου*, I: *Αυτοκρατορικά*, έκδ. Ε. ΒΡΑΝΟΥΣΗ. II: *Δημοσίων λειτουργιών*, έκδ. Μ. ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΕΛΕΚΙΔΟΥ, Αθήνα 1980 (εφεξής *Πάτιμος*), II, 135-145, αρ. 61, βλ. 138, 141-142, 144-145. Ο Μιχαήλ Χωνιάτης του αληθύνε επιστολή από την εξορία του στην Κέα: ΚΟΛΟΒΟΥ, *Michaelis Choniatae Epistulae*, 286-287, αρ. 180: *Τῷ μεσάζοντι αὐτοῦ* [του Θεοδώρου Α' Λάσκαρι] *τῷ Τορνίκη κῦρ Δημητρίῳ*. Ο G. STADTMÜLLER, *Michael Choniates, Metropolit von Athen* [Orientalia Christiana 33.2], Roma 1934, 266, την χρονολόγησε στο 1217. Αυτή εθεωρείτο η πρώτη μαρτυρία του Τορνίκη ως μεσάζοντα, ωστόσο, η Μ. Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου χρονολογεί στο 1116 το ανωτέρω έγγραφο της Πάτιμου, όπου εκείνος υπογράφει ήδη με την *σημείωση-διά* –και προβλ. *Πάτιμος*, I, 122, αρ. 13 (του έτους 1221) και 232, αρ. 24 (του 1244).

90. Ακροπολίτης, §50, 93. Από άλλες πηγές γνωρίζουμε ότι η γυναίκα ήταν και αυτή «μία Κομνηνή», βλ. ΠΙΤΣΑΚΗΣ, *Κώλυμα*, 442, σημ. δ. Για τον Ανδρόνικο Παλαιολόγο, βλ. VANNIER, *Les premiers Paléologues*, 176-178, αρ. 32. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ, *The Role of the Megas Domestikos*, 250-251.

ήταν μία Παλαιολογίνα εξ αίματος –αντίληψη η οποία είχε επικρατήσει– αλλά μία πρωτεξαδέλφη του μεγάλου δομέστικου από την πλευρά της μητέρας του, της Ειρήνης Κομνηνής Καντακουζηνής –κόρης της Μαρίας Κομνηνής και του Ιωάννου Καντακουζηνού⁹¹– και όχι από την πλευρά του πατέρα του, Αλεξίου Παλαιολόγου, ο οποίος δεν είχε αδέρφια⁹².

Εάν λοιπόν ο Δημήτριος Τορνίκης Κομνηνός και ο Ιωάννης Αγιοθεοδωρίτης 8, σύμφωνα με το πατριαρχικό σημείωμα, ήταν *σύγγαμβροι* –δηλ. οι σύζυγοί τους ήταν αδελφές–, τότε η σύζυγος του Ιωάννη Αγιοθεοδωρίτη 8 ήταν επίσης πρωτεξαδέλφη του Ανδρονίκου Παλαιολόγου από την πλευρά της μητέρας αυτού, δηλαδή, ήταν και αυτή κόρη αδελφής ή αδελφού της Ειρήνης Κομνηνής Καντακουζηνής.

Δεχόμενοι ότι το σημείωμα ανήκει στον πατριάρχη Μανουήλ Α΄ (1217-1222) και λαμβανομένου υπόψη ότι σε αυτό ο Ιωάννης δμαρτυρείται ως ήδη νεκρός, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι ο Αγιοθεοδωρίτης είχε πεθάνει το αργότερο μέχρι το 1222. Επίσης, αν υποθέσουμε ότι η κόρη του ήταν σχεδόν δώδεκα ετών όταν παντρεύτηκε –και, λογικά, δεν πέρασε πολύς καιρός από την τέλεση του γάμου έως ότου ετέθη (το νωρίτερο το 1217 και το αργότερο το 1222!) θέμα κωλύματος– σημαίνει ότι γεννήθηκε, το νωρίτερο, το 1205. Και άρα, μπορούμε να πούμε ότι ο Ιωάννης Αγιοθεοδωρίτης 8 απεβίωσε μεταξύ 1205 και 1222. Πεθαίνοντας άφησε μίαν ανήλικη κόρη, και συνεπώς, μπορούμε να υποθέσουμε με κάποια βασιμότητα, ότι ο θάνατός του επήλθε πρόωρα (κάτω των σαράντα ετών;⁹³).

91. Η Μαρία Κομνηνή ήταν κόρη του Ανδρονίκου, αδελφού του Μανουήλ Α΄ Κομνηνού (ΒΑΡΖΟΣ, *Ἡ Γενεαλογία τῶν Κομνηνῶν* I, 357-379, αρ. 76). Ο πανσέβαστος σεβαστός Ιωάννης Καντακουζηνός, γαμβρός του Μανουήλ Κομνηνού –βλ. Κίνναμος, 109-συμμετείχε στην σύνοδο της 12ης Μαΐου του 1157 (ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Πατριακή Βιβλιοθήκη*, 316=PG 140, 177) και των 1166 και 1170 (ΣΑΚΚΟΣ, *Ὁ Πατήρ μου*, 154, 142 και 186, 195 αντίστοιχα). L. STIERNON, Notes de titulature et de prosopographie byzantines. Sébaste et gambros, *REB* 23 (1965), 222-243: 235. D. M. NICOL, *The Byzantine Family of Kantakouzenos (Cantacuzenus) ca. 1100-1460* [Dumbarton Oaks Studies 11], Washington 1968, 4, αρ. 2 (δεν αναφέρει την Ειρήνη Κ. Κ.). Για την Μαρία Κομνηνή (και για την Ειρήνη Κομνηνή Καντακουζηνή, αρ. 214 του αδημοσίητου τρίτου τόμου της *Γενεαλογίας*), βλ. ΒΑΡΖΟΣ, *Ἡ Γενεαλογία τῶν Κομνηνῶν* II, 155-161 και σημ. 37, αρ. 129.

92. Βλ. VANNIER, *Les premiers Paléologues*, 183-185 και, για τον Αλέξιο Παλαιολόγο, 168-170, αρ. 28, βλ. 169.

93. Βλ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Περί της ηλικίας και του γήρατος*, 153-154.

Ο Ιωάννης Αγιοθεοδωρίτης 8 μάς παρέχει, λοιπόν, την πρώτη απόδειξη ότι οι Αγιοθεοδωρίτες είχαν συγγενεύσει με την ευρύτερη οικογένεια των Κομνηνών από τον 12ο αιώνα. Ενδεικτικό του κύρους που είχε αποκτήσει η οικογένεια στο μεταίχμιο του 12ου προς τον 13ο αιώνα είναι αδιαμφισβήτητα και η εξ αγχιστείας συγγένεια (*σύγγαμβρος*) που απέκτησε ο Ιωάννης με τον τότε μεσάζοντα, λειτουργό ο οποίος, αν μη τι άλλο, ήταν ένας από τους πιο έμπιστους ανθρώπους του αυτοκράτορα. Και όμως, αγνοούμε τα πάντα σχετικά με την αναμενόμενη δημόσια δραστηριοποίηση του Ιωάννη Αγιοθεοδωρίτη 8 στα κοινά της Αυτοκρατορίας.

Ο Ιωάννης 8, πατέρας της Ανώνυμης Αγιοθεοδωρίτισσας 9, θα μπορούσε κάλλιστα, από χρονικής τουλάχιστον άποψης, να υπήρξε επίσης πατέρας του Κώνστα Αγιοθεοδωρίτη (αρ. 10).

9.

ΑΝΩΝΥΜΗ ΑΓΙΟΘΕΟΔΩΡΙΤΙΣΣΑ
Κόρη του Ιωάννη Αγιοθεοδωρίτη (αρ. 8).

10.

ΚΩΝΣΤΑΣ ΑΓΙΟΘΕΟΔΩΡΙΤΗΣ

Οι ιστορικές πηγές για τον Κώνστα Αγιοθεοδωρίτη⁹⁴ είναι συνολικά δύο: ο ιστορικός Γεώργιος Παχυμέρης και οι επιστολές του μετέπειτα αυτοκράτορα (Νοέμβριος 1254 - Αύγουστος 1258) Θεοδώρου Β΄ Λάσκαρι, των οποίων οι περισσότερες γράφτηκαν πριν την άνοδό του στον θρόνο⁹⁵.

Ο Θεόδωρος Λάσκαρις αναφέρει τον Αγιοθεοδωρίτη σε επτά από τις συνολικά διακόσιες δεκαεπτά (217) επιστολές που συμπεριλαμβάνονται στην έκδοση του N. Festa⁹⁶. Μόνο μία από αυτές έχει ως αποδέκτη τον ίδιο

94. Βλ. *PLP*, αρ. 241.

95. Ο Γεώργιος Ακροπολίτης, δάσκαλος του Θεοδώρου, συνέλεξε για πρώτη φορά τις επιστολές του μαθητή του για να τις δημοσιεύσει το 1252. Σχετικά, βλ. CH. ASTRUC, *La tradition manuscrite des oeuvres oratoires profanes de Théodore II Lascaris*, *TM* 1 (1965), 393-404: 397. Α. Φ. ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ, Θεοδώρου Β΄ Λασκάρεως, Άνέκδοτον Έγκώμιον πρὸς τὸν Γεώργιον Ἀκροπολίτην, *ΕΕΒΣ* 36 (1968), 104-118: 107 και σημ. 3. MACRIDES, *George Akropolites*, 9 και σημ. 39-40.

96. N. FESTA, *Theodori Ducae Lascaris Epistulae CCXVII*, Firenze 1898 (εφεξής FESTA, *Lascaris*). Βλ. τώρα, για το έργο και τον βίο, μεταξύ των άλλων, του αυτοκράτορα,

τον Αγιοθεοδωρίτη (η υπ. αρ. 216, σελ. 268 της έκδοσης Festa). Άλλη μία (η υπ. αρ. 215, σελ. 267) απευθύνεται από κοινού στον Γεώργιο Μουζάλωνα και στον Αγιοθεοδωρίτη, ενώ οι υπόλοιπες πέντε απευθύνονται στους Νικηφόρο Βλεμμίδη (αρ. 27, σελ. 36), Γεώργιο Ακροπολίτη (αρ. 70 και 71, σελ. 97-98) και Γεώργιο Μουζάλωνα (αρ. 168 και 192, σελ. 223 και 239) αντίστοιχα⁹⁷. Όλες χρονολογούνται την περίοδο πριν την στέψη του Θεοδώρου Β΄.

Το βαπτιστικό όνομα *Κώνστας* μαρτυρείται μία και μόνο φορά, σε επιστολή του Θεοδώρου Λάσκαρι⁹⁸. Η επαγγελματική σταδιοδρομία αυτού του Αγιοθεοδωρίτη φαίνεται να εξελίσσεται αδιάκοπα στις αυλές του Θεοδώρου Β΄ Λάσκαρι, του Ιωάννου Δ΄ Δούκα Βατάτζη και του Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου.

Δεν αποκλείεται, τουλάχιστον από χρονολογικής απόψεως, ο Κώνστας να ήταν γιος του Ιωάννη Αγιοθεοδωρίτη 8 και, επομένως, αδελφός της ορφανής κόρης του (Ανώνυμης Αγιοθεοδωρίτισσας 9) της οποίας κηδεμών ήταν ο μεσάζων Δημήτριος Τορνίκης Κομνηνός.

Στο πλαίσιο των αδιάκοπων προσπαθειών για την επάξια στελέχωση του κρατικού και εκκλησιαστικού μηχανισμού, κατά την «εξορία» της Αυτοκρατορίας στην Νίκαια, ο Ιωάννης Γ΄ Βατάτζης (1222-1254) εμπιστεύθηκε το 1234 στον Θεόδωρο Εξαπτέρυγο την εκπαίδευση του Γεωργίου Ακροπολίτη και άλλων τεσσάρων νέων στο διδασκαλείο του. Μετά τον θάνατο του Εξαπτέρυγου (ca. 1237), οι πέντε φοιτητές μετέβησαν στην Έφεσο, στην μονή του Αγίου Γρηγορίου του Θαυματουργού, όπου την περαιτέρω εκπαίδευσή τους, σε επίπεδο ανώτερων σπουδών, ανέλαβε, κατ' εντολήν του Ιωάννη Βατάτζη, ο Νικηφόρος Βλεμμίδης, δν

Π. Κ. ΚΟΥΤΟΥΒΑΛΑΣ, *Οι επιστολές του Θεόδωρου Β΄ Δούκα Λάσκαρι: προσέγγιση της λογοτεχνικής φυσιογνωμίας του αυτοκράτορα*. Διδακτορική διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Σχολή Φιλοσοφική. Τμήμα Φιλολογίας. Τομέας Βυζαντινής Φιλολογίας και Λαογραφίας, 2014. Προσβάσιμο και στο διαδίκτυο <http://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/30319>

97. Οι επτά επιστολές σώζονται στους εξής δύο κώδικες: (L): *Laur.* 59 35, φφ. 72r-v (αρ. 27) και φφ. 109v-110v, 121v-124r (αρ. 70, 71, 215 και 216). (C): *Laur. Conv. Soppr.* 627, φφ. 2v και 5v (αρ. 168 και 192). Την επιστολή αρ. 71 σώζει επίσης ο *Vindobonensis Phil.* 321, φ. 114r.

98. FESTA, *Lascaris*, αρ. 71 (προς τον Γεώργιο Ακροπολίτη), 98: *Κώνστας γοῦν ὁ Ἀγιοθεοδωρίτης καὶ τοῦ Ἐφέσου γαμβρός*.

τότε πάντες οίδαμεν τῶν ἄλλων τελεώτερον ἐν ταῖς κατὰ φιλοσοφίαν ἐπιστήμαις⁹⁹. Χάρη στην μαρτυρία του Βλεμμίδη γνωρίζουμε επώνυμα άλλους δύο εκ των συνολικά πέντε φοιτητῶν: τον Ρωμανό και τον Κρατερό –ὁ μὲν ὠνόμαστο Ρωμανός, ὁ δ' ἐπωνόμαστο Κρατερός¹⁰⁰. Ο Κ. Κωνσταντινίδης εικάζει ότι στην ομάδα των πέντε συγκαταλέγονταν ο Σέργιος, κριτής των Θρακησίων, και ο Αγιοθεοδωρίτης¹⁰¹· για τον πρώτο, ο μελετητής επικαλείται την μαρτυρία επιστολής του Βλεμμίδη προς τον Σέργιο¹⁰²· για τον Αγιοθεοδωρίτη, ο Κωνσταντινίδης βασίζεται στον χαρακτηρισμό του Κώνστα ως ἐκ σοῦ μὲν ὄντα σὸν δὲ ὄντα ὅτι τοῦ σοῦ, καὶ ἀμφοτέρωθεν ὄλον σὸν, σε επιστολή του Θεοδώρου Λάσκαρι προς τον Βλεμμίδη¹⁰³.

99. Ακροπολίτης, §32, 49-50. Βλεμμίδης, *Διήγησις μερική* (έκδ. J. A. MUNITIZ, *Nicephori Blemmydae Autobiographia sive Curriculum Vitae necnon Epistula Universalior* [Corpus Christianorum. Series Graeca 13], Turnhout 1984, I.49). ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ, Ἄνεκδοτον Ἐγκώμιον, 106-107 και 115.135-139 (νέα έκδοση Α. ΤΑΡΤΑΓΛΙΑ, *Theodorus II Ducas Lascaris. Opuscula rhetorica* [Bibliotheca Teubneriana], München/Leipzig 2000, 95-108: 103.187-193). C. N. CONSTANTINIDES, *Higher Education in Byzantium in the Thirteenth and Early Fourteenth Centuries (1204- ca. 1310)*, Nicosia 1982, 9-11. Πρβλ. Η. Ι. ΜΑΡΡΟΥ, *Histoire de l'Éducation dans l'Antiquité*, II, Paris 1965⁷, 487. ΜΑCΡΙΔΕΣ, *George Akropolites*, 8-9 και 193-194 (§32), 81κ.ε.

100. Βλεμμίδης, *Διήγησις μερική*, I.49.9-10. Ο ΙΔΙΟΣ, Επιστολή αρ. 33 (έκδ. FESTA, *Lascaris*, Appendix III, 325-329), 328.93-94. CONSTANTINIDES, *Higher Education*, 11 και σημ. 33, 12. Για τον Κρατερό, βλ. επίσης, J.-C. CHEYNET, Une famille méconnue: les Kratéroi, *REB* 59 (2001), 225-238: 235. Η. GLYKATZI-AHRWEILER, L'Histoire et la Géographie de la Région de Smyrne entre les deux Occupations Turques (1081-1317), particulièrement au 13e siècle, *TM* 1 (1965), 1-204: 171.

101. CONSTANTINIDES, *Higher Education*, 11 και σημ. 33. Για τους κριτές του θέματος των Θρακησίων, βλ. ΑHRWEILER, *Smyrne*, 138κ.ε. και Β. ΒΛΥΣΙΔΟΥ, στο: Β. ΒΛΥΣΙΔΟΥ – Ε. ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ – Σ. ΛΑΜΠΙΑΚΗΣ – Τ. ΛΟΥΓΓΗΣ – Α. ΣΑΒΒΙΑΔΗΣ, *Η Μικρά Ασία των θεμάτων: έρευνες πάνω στην γεωγραφική φυσιογνωμία και προσωπογραφία των Βυζαντινών θεμάτων της Μικράς Ασίας (7ος - 11ος αι.)*. Αθήνα: Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών - ΕΙΕ, 1998, 414-418.

102. Έκδ. L. G. WESTERINK, Some unpublished letters of Blemmydes, *BSI* 12 (1951), 42-55, βλ. αρ. 8, 51.19-20: τοσοῦτον δέ σοι ἐντέλλομαι –δεῖ γὰρ διδάσκαλον ἐντέλλεσθαι μαθητῆ.

103. Βλ. FESTA, *Lascaris*, αρ. 27 (προς τον Νικηφόρο Βλεμμίδη), 37: τὸν ἐμὸν τῆς γλώττης καὶ τῆς καρδίας καὶ τοῦ νοῦς νοημάτων ἐπιστήμονα θαυμαστὸν γραφέα τε ἀπέστειλα, τὸν φιλητὸν Ἀγιοθεοδωρίτην, ὃς καὶ τὰ ἐμὰ πάντα ἐξαγγελεῖ σοι ἀκριβέστερον (...) δέδεξο τοῦτον ὁ ὑψηλός, ἐκ σοῦ μὲν ὄντα σὸν δὲ ὄντα ὅτι τοῦ σοῦ, καὶ ἀμφοτέρωθεν

Στην αρχή της σταδιοδρομίας του, ο Κώνστας Αγιοθεοδωρίτης υπήρξε γραμματέας (γραφεύς¹⁰⁴) του Θεοδώρου Λάσκαρι, του οποίου ήταν προστατευόμενος, αν κρίνουμε από την οικειότητα με την οποία ο μετέπειτα αυτοκράτορας εκφράζεται για εκείνον στις επιστολές του.

Μετά τον θάνατο του Θεοδώρου Β' Λάσκαρι, τον Αύγουστο του 1258, ο πρωτοβεσιτάριος Γεώργιος Μουζάλων¹⁰⁵, επίτροπος του ανήλικου νέου αυτοκράτορα Ιωάννη Δ' Δούκα Βατάτζη Λάσκαρι (Αύγουστος 1258-1259/61), έλαβε αμέσως κάποια έκτακτα μέτρα: πρώτον, εξασφάλισε την σωματική ακεραιότητα του επτάχρονου βασιλέα, μεταφέροντάς τον σε κάστρο της Μαγνησίας¹⁰⁶ και δεύτερον, ανέθεσε σε έμπιστους άνδρες την

όλον σόν. Ο Αγιοθεοδωρίτης διέθετε πράγματι φιλοσοφικές σπουδές, σύμφωνα με τον Θεόδωρο Λάσκαρι: FESTA, *Lascaris*, αρ. 168 (προς τον Γεώργιο Μουζάλωνα), 223: *χρήσαιο τῷ Ἁγιοθεοδωρίτῃ ἐξηγητῇ ἢ γὰρ φιλοσοφία καλλίστως τοῖς καλοῖς αὐτῷ ὄρους δέδωκεν, ἐπέσχε δὲ τοῖς κακοῖς.*

104. FESTA, *Lascaris*, αρ. 27, 37 (βλ. προηγ. σημ. 103). Πρβλ. J. B. PAPPADOPOULOS, *Théodore II Lascaris, empereur de Nicée*, Paris 1908, 29. CONSTANTINIDES, *Higher Education*, 21.

105. Ο Γεώργιος Μουζάλων και οι αδελφοί του, ο μέγας δομέστικος Ανδρόνικος και ο πρωτοκυνηγός (ή πρωθιερακάριος) Θεόδωρος, ήταν παιδικοί σύντροφοι του Θεοδώρου Β' Λάσκαρι. Ο Γεώργιος υπήρξε ο πιο στενός συνεργάτης του αυτοκράτορα: ο Θεόδωρος Β' τον όρισε και εγγράφως -στην διαθήκη του- *επίτροπο*, από κοινού με τον πατριάρχη Αρσένιο Αυτωρειανό, του επτάχρονου (οὐπω γὰρ τελείων ἐνιαυτῶν ὑπῆρχεν ὀκτώ, Ακροπολίτης, §75, 154) γιου του, Ιωάννη Δ' Βατάτζη. Κατά την διάρκεια επιμνημόσυνης δέησης για τον Θεόδωρο Β' στη μονή Σωσάνδρων, στην Μαγνησία, οι αδελφοί Μουζάλωνες δολοφονήθηκαν από στασιαστές προσκείμενους στον Μιχαήλ Παλαιολόγο. Βλ. Μ. AVGERINOU-TZIOGA, *The Murder of the Mouzalon Brothers in Byzantine Historiography*, στο: *Realia Byzantina*, εκδ. S. KOTZABASSI - G. MAVROMATIS, Berlin-New York 2009, 13-16. Για την μονή Σωσάνδρων, βλ. AHRWEILER, Smyrne, 94-96 και E. MITSIOU, *The monastery of Sosandra: a contribution to its history, dedication and localisation*, *Bulgaria Mediaevalis* 2 (2011) [Studies in Honour of Professor Vassil Gjuzev], 665-683.

106. Παχυμέρης, *Συγγραφικά Ιστορία*, I. 15 έκδ. A. FAILLER - V. LAURENT, *Georges Pachymères, Relations Historiques* [CFHB 24, 1-2], Paris 1984), 63: *Διὸ καὶ τῷ κατὰ τὸν Ἔρμον τῆς Μαγνησίας φρουρίῳ ἐκείνον φέροντες ἐγκατέστησαν, συχνοὺς τοὺς ὀπτῆρας ἐπὶ βασιλικαῖς ὑπηρεσίαις τάξαντες.* Στην Μαγνησία την «ἐν Σιπύλω», στις όχθες του Έρμου ποταμού, κοντά στην βασιλική πόλη του Νυμφαίου, στην περιοχή της Σμύρνης, έδρευαν βασιικές υπηρεσίες, όπως το θησαυροφυλάκιο του κράτους ή *Βασιλικόν Ταμείον*, Παχυμέρης, I.23: 97: *Ἦν γὰρ χρημάτων πλῆθος ἐναποτεθησανρισμένον ἐν Μαγνησίᾳ, οὐ ῥαδίως ἀριθμητόν (...) ἐν τῷ κατὰ τὰ ἄνω Σκαμάνδρου φρουρίῳ, τῷ οὕτω πως Ἀστριτζῖῳ ὑποκοριζομένῳ, ἀσφαλῶς ἐναπέκειτο.*

ασφάλεια του Ιωάννη Δ', καθώς και του Βασιλικού Ταμείου, ώστε να μπορέσει απερίσπαστος να ασκήσει τα καθήκοντα της αντιβασιλείας. Επικεφαλής στο Βασιλικό Ταμείο ήταν ο *λογοθέτης των αγελών* Κώνστας Αγιοθεοδωρίτης¹⁰⁷.

Ο *λογοθέτης των αγελών* ήταν ενδεχομένως και ο αρχηγός της φρουράς των πελεκυφόρων στρατιωτών –των *Βαράγγων*–¹⁰⁸, που έδρευε στο Αστρίτζι, φρούριο όπου στεγαζόταν και το Βασιλικό Ταμείο¹⁰⁹. Ο

107. Παχυμέρης, I.17: 77: *Καὶ δὴ τὰς φυλακὰς τὴν μὲν βασιλέως ἀνδράσι πιστοῖς ἐγγχειρίσας, τὴν δὲ τοῦ βασιλικοῦ ταμείου [φυλακὴν] ἐτέροις ὁμοίως πιστοῖς καὶ ἀξίοις, ἀπὸ πολλῶν τὸ ἐχέγγυον ἔχουσιν, ὧν δὴ ὁ λογοθέτης τότε τῶν ἀγελῶν ὁ Ἀγιοθεοδωρίτης ἐξηγεῖτο, αὐτὸς [ο Μουζάλων] ἐπὶ τὰς τῶν κοινῶν διοικήσεσι ἐσπουδαιοτριβεῖ.* Πρβλ. PAPPADOPOULOS, *Théodore II Lascaris*, 141. Για τον *λογοθέτη των αγελών*, βλ. F. DÖLGER, *Beiträge zur Geschichte der byzantinischen Finanzverwaltung besonders des 10. und 11. Jahrhunderts*, München 1927 (ανατ. Darmstadt 1960) 24. GUILLAND, *Logothètes*, 71-75. N. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles*, Paris 1972, 338 και ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *L'évolution de l'organisation administrative de l'empire byzantin au XIe siècle (1025-1118)*, *TM* 6 (1976), 125-152: 146 και σημ. 132. Κ. Ε. ΠΛΑΚΟΠΙΑΝΝΑΚΗΣ, *Τιμητικοί τίτλοι και ενεργά αξιώματα στο Βυζάντιο. Εθιμοτυπία, Διοίκηση, Στρατός*, Θεσσαλονίκη 2001, 230-231. Αντικείμενό του ήταν τα μεγάλα κοπάδια αλόγων και ημιόνων (*βασιλικές αγέλες*) που εκτρέφονταν στα «μητάτα» ή ιπποφορβεία της Μικράς Ασίας και της Φρυγίας, με σκοπό τον εφοδιασμό του στρατού. Στην Αυτοκρατορία της Νικαίας, τρεις ιδιαίτερα προοβλημένοι άνδρες, ο Γεώργιος Ακροπολίτης, ο Θεόδωρος Μουζάλων και ο Θεόδωρος Μετοχίτης ήταν *λογοθέτες των αγελών* προτού προαχθούν στο αξίωμα του *λογοθέτη των οικειακών* και, τέλος, στο κορυφαίο του μεγάλου *λογοθέτη*. Βλ. P. KARLIN-HAYTER, *L'Hétériarque. L'évolution de son rôle du De Cerimoniis au Traité des Offices*, *JÖB* 23 (1974), 101-143 (= *Studies in Byzantine Political History* [Variorum Reprints], London 1981), 113, σημ. 61. Άγνωστο εάν το αξίωμα είχε ήδη, αυτή την περίοδο, παύσει να αποτελεί ενεργό αξίωμα για να μετατραπεί σε τιμητικό τίτλο, πάντως ο Ψευδο-Κωδινός δεν θυμάται πλέον, τον 14ο αιώνα, ποια ήταν τα καθήκοντά του: έκδ. J. VERPEAUX, *Pseudo-Kodinos. Traité des Offices* [Le monde byzantin 1. Centre National de la Recherche Scientifique], Paris 1966, 184.14-16.

108. Παχυμέρης, I. 25: 101: *Τότε δὲ πολλοῦ τινος ἐν Μαγνησίᾳ τεθησαυρισμένου χρήματος, οὐκ ἔξῃον ἦν τῷ μεγάλῳ δουκὶ καὶ ἐπιτρόπῳ ῥᾶστα λαμβάνειν καὶ χορηγεῖν, ὅπου ἦν βουλομένῳ οἱ ἐφειστήκει γὰρ τὸ Κελτικὸν καὶ πελεκυφόρον, ἐφέξον, ἦν τις ἐπιχειροῦν, καὶ φυλακὴ ἦν τοῖς ταμείαις ὡς γνωστῶς δίδοσθαι, ὅπου τὸ ἀναγκαῖον τῆς χρείας ἀπῆται.* Βλ. KARLIN-HAYTER, *L'Hétériarque*, 112-114. Πρβλ. GUILLAND, *Logothètes*, 73. Ψευδο-Κωδινός, 184. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, *Évolution*, 130. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Fiscalité et exemption fiscale à Byzance (IXe-XIe s.)* [EIE/IBE, Monographies 2], Αθήνα 1996, 267-268.

109. Παχυμέρης, I.23: 97 (βλ. πιο πάνω σημ. 106).

Κώνστας πρέπει να κατείχε το αξίωμα του λογοθέτη των αγελών ήδη από την βασιλεία του Θεοδώρου Β΄, καθότι ο Παχυμέρης τον παρουσιάζει να *μνηλογεί*, ως λογοθέτης των αγελών, με το βασιλικό ερυθρό μελάνι ή κιννάβαρι, τα προστάγματα του Ιωάννη Δ΄ Δούκα Βατάτζη, του Αυγούστου του 1258, τα οποία ανακοίνωναν επίσημα τον θάνατο του Θεοδώρου Β΄, την ανάρρηση στον θρόνο του γιου και διαδόχου του και την επακόλουθη απόδοση όρκου πίστεως στον νέο αυτοκράτορα, καθώς και πλήθος άλλες διατάξεις της κρίσιμης περιόδου της διαδοχής. Κατά τον Παχυμέρη, ο λογοθέτης των αγελών εξετέλεσε το συγκεκριμένο καθήκον, το οποίο σε κανονικές συνθήκες ήταν αποκλειστική αρμοδιότητα του εκάστοτε αυτοκράτορα, *ἐπεὶ οὐκ ἦν τὸν νέον βασιλέα χεῖρα κινεῖν καὶ ὑποσημαίνεσθαι*¹¹⁰.

Ο λογοθέτης των Αγελών μνηολόγησε επίσης δύο *ορισμούς* της Πάτμου του Οκτωβρίου του 1258, σύμφωνα με τα συμπεράσματα της Έ. Βρανούση στην διπλωματική της έκδοση των αυτοκρατορικών εγγράφων της μονής¹¹¹.

110. Παχυμέρης, I.17: 74-79: *Καὶ ἐξετίθεντο μὲν τὰ προσταττόμενα παμπληθεί, τὰς δὲ δι' ἐρυθρῶν βασιλικὰς ὑποσημάνσεις, ἐπεὶ οὐκ ἦν τὸν νέον βασιλέα χεῖρα κινεῖν καὶ ὑποσημαίνεσθαι, τῷ δηλωθέντι [Ἀγιοθεοδωρίτῃ] λογοθέτῃ τῶν ἀγελῶν ποιεῖν ἐνεδίδοσαν.* F. DÖLGER - P. WIRTH, *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 565-1453. III. Regesten von 1204-1282*, München 1977, 1852. Βλ. επίσης Α. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἐκλογή, ἀναγόμεναι καὶ στέψαι τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος* [Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 22.2], ἐν Ἀθήναις 1956, 180. Ο Παχυμέρης δεν μας εξηγεί τον λόγο για τον οποίο ο Ιωάννης Δ΄ αδυνατούσε να κινήσει το χέρι του τον Αύγουστο του 1258. Πάντως, μόλις τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους, ο ανήλικος αυτοκράτορας υπέγραψε ιδιοχείρως χρυσόβουλλο λόγο υπέρ της μονής Λεμβιώτισσας, F. DÖLGER, *Chronologisches*, 299-301, κυρίως 301 και σημ. 1 («Namensunterschrift»: *Ἰωάννης ἐν Χριστῷ τῷ θεῷ ...*). Έκδ. MM IV, 22-26, αρ. 4. DÖLGER-WIRTH, *Regesten* 1853.

111. Πρόκειται για τον *ορισμό* MM VI, αρ. 73 = Πάτμος I, αρ. 25. DÖLGER-WIRTH, *Regesten* 1854 (πρωτότυπο), για την Μονή της Κεχιοτισμένης, μετόχι της Πάτμου στα Παλάτια της Μικράς Ασίας, και για τον MM VI, αρ. 74 = Πάτμος I, αρ. 26. DÖLGER-WIRTH, *Regesten* 1854a, που αφορά κτήσεις της Μονής της Πάτμου στην Κω και στην Λέρο, καθώς και στον Πύργο (στα Παλάτια), του οποίου ωστόσο δεν σώζεται το πρωτότυπο, παρά μόνον αντίγραφο. Ο F. DÖLGER, *Die Kaiserurkunden des Johannes-Theologos-Klosters auf Patmos*, *BZ* 28 (1928), 332-371: 366-367, είχε αποδώσει το *μνηολόγημα* των δύο εγγράφων στον Ιωάννη Δ΄. Για τα Παλάτια, στην περιοχή του Μαιάνδρου ποταμού, βλ. Μ. ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ, Γράμμα του ιερέως και νομικού τῶν Παλατιῶν Νικήτα Καρανηνοῦ πρὸς τὸν ἡγούμενον τῆς ἐν Πάτμῳ μονῆς Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου (1256), *Χαριστήριον εἰς*

Ο Παχυμέρης μάς πληροφορεί ότι ο Κώνστας προβιβάστηκε (έπαναβιβάζων) από τον αυτοκράτορα Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγο (1259-1282), αμέσως μετά την ανάρρησή του στον θρόνο, στο αξίωμα του *λογοθέτη των οικειακών*¹¹². Αυτό το γεγονός μάλλον προκαλεί έκπληξη, αν αναλογιστεί κανείς την στενή φιλία που κάποτε συνέδεε τον Αγιοθεοδωρίτη με τον δολοφονηθέντα από υποστηρικτές του Μιχαήλ Παλαιολόγου Γεώργιο Μουζάλωνα¹¹³.

Πρόκειται για την τελευταία μαρτυρία για την ζωή του Κώνστα Αγιοθεοδωρίτη. Το 1273 το αξίωμα του λογοθέτη των οικειακών κατέχει ο Δημήτριος Ιατρόπουλος, πανσέβαστος σεβαστός και *οίκειος* του Αυτοκράτορα¹¹⁴.

Σχετικά με το εάν ο Κώνστας Αγιοθεοδωρίτης ήταν γαμπρός του Γεωργίου Μουζάλωνος¹¹⁵, φαίνεται ότι η πληροφορία δεν είναι έγκυρη. Ο Ν. Festa ερμήνευσε λάθος το νόημα της επιστολής 215 (προς τον Γ. Μουζάλωνα και τον Αγιοθεοδωρίτη) του Θεοδώρου Λάσκαρι, καθώς συνοψίζει ως εξής το περιεχόμενό της: «Argumentum: *Cum alterius vestrum soror alteri nuptura sit, vos in magna laetitia esse scio, eademque et*

A. K. Όρλάνδον, Αθήνα 1966, τ. 2, 286-308: 290 και σημ. 8. AHRWEILER, Smyrne, 61, σημ. 280, και 64. Πρόκειται για την αρχαία Μίλητο.

112. Παχυμέρης, Π.13: 155: *ἄλλους τε πολλοὺς τῶν ἀρχόντων τοῖς ὀφφικίοις προσανεβίβαζεν, ὡς καὶ τὸν λογοθέτην τῶν ἀγγελῶν Ἀγιοθεοδωρίτην λογοθέτην τῶν οἰκειακῶν ἐπαναβιβάζων ἐκάλει*. Πρβλ. ANGOLD, *Exile*, 175. Το σέκρετον των οικειακών είχε αντικείμενο την διαχείριση της έγγραφιας ιδιοκτησίας του δημοσίου (ὄχι του στέμματος): GUILLAND, *Logothètes*, 100 και 85κ.ε., 96, 97-99 αλλά βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΕΣ, *Ἐvolution*, 136-137 και σημ. 66 και ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Fiscalité et exemption fiscale*, 227. ΠΛΑΚΟΓΙΑΝΝΑΚΗΣ, *Τμητικοί τίτλοι και ενεργά αξιώματα*, 227-228. Τον 14ο αιώνα ο λογοθέτης των οικειακών δεν έχει πλέον οφφίκιο, αλλά έχει μετατραπεί σε υψηλό αυλικό τίτλο: Ψευδο-Κωδινός, 182.24-25.

113. Ο Αγιοθεοδωρίτης μνημονεύεται από τον Θεόδωρο Λάσκαρι ως φίλος και αδελφός του Γεωργίου Μουζάλωνος, βλ. πιο κάτω σημ. 117. Πρβλ. την περίπτωση του Γεωργίου Ακροπολίτη, ο οποίος, από δάσκαλος και στενός φίλος του Λάσκαρι μεταμορφώθηκε σε δεινό υποστηρικτή του Μιχαήλ Παλαιολόγου: AVGERINOU-TZIOGA, *The Murder of the Mouzalon Brothers*, 14 και σημ. 5.

114. FESTA, *Lascaris*, αρ. 140, 197. DÖLGER, *Finanzverwaltung*, 45. GUILLAND, *Logothètes*, 100. CONSTANTINIDES, *Higher Education*, 22 και σημ. 117.

115. ANGOLD, *Exile*, 84 και σημ. 43, 206 (*brother in law*, δηλ. σύζυγος αδελφής). Η ίδια πληροφορία επαναλαμβάνεται και στο *PLP*, όπου στο οικείο λήμμα, αρ. 241, διαβάζουμε ότι ο Αγιοθεοδωρίτης νυμφεύτηκε μίαν αδελφή του Γεωργίου Μουζάλωνος.

ego propter vestrum amorem ut praesens fruor»¹¹⁶, ενώ, από την εν λόγω επιστολή, μαθαίνουμε απλώς ότι ο Κώνστας Αγιοθεοδωρίτης ήταν ένας από τους νυμφαγωγούς μιας αδελφής του Γεωργίου Μουζάλωνος στον γάμο της¹¹⁷. Αναφορά στην ταυτότητα του νυμφίου δεν γίνεται.

Αντιθέτως, ο Θεόδωρος Λάσκαρις αποκαλεί τον Κώνστα Αγιοθεοδωρίτη *τοῦ Ἐφέσου γαμβρόν*¹¹⁸, χαρακτηρισμός που παραπέμπει αναμφίβολα σε ένα μητροπολίτη Εφέσου¹¹⁹. Μητροπολίτης Εφέσου, κατά την συγκεκριμένη περίοδο, ήταν ο Νικηφόρος Β΄ ο Πάμφιλος (εξελέγη 1240/44), Οικουμενικός πατριάρχης από τις αρχές του 1260 μέχρι τις αρχές του 1261 –διαδέχθηκε τον Αρσένιο Αυτωρειανό (1255-1259 και 1261-1265). Ο Ν. Festa εκδίδει έξι επιστολές του Θεοδώρου Β΄ Λάσκαρι προς τον μητροπολίτη¹²⁰. Το πατρώνυμό του (Πάμφιλος) γνωρίζουμε χάρη σε ένα και μόνο από τα χειρόγραφα που σώζουν την πραγματεία *Περὶ Μεταθέσεων*, η οποία καταγράφει περιπτώσεις μεταθέσεων επισκόπων¹²¹. Συνεπακόλουθα, ο Κώνστας είχε νυμφευτεί μία συγγενή (κόρη¹²²; αδελφή);

116. FESTA, *Lascaris*, αρ. 215, 267, σε υποσημείωση.

117. Βλ. FESTA, *Lascaris*, αρ. 215, 267-268: οὐδεὶς γὰρ ἄλλος τόσον ἐμός ἐστιν ὡς σύ, ὁ εἷς τῆς δυάδος Γεώργιος, ἐμῆς ψυχῆς ζάλης ἡμεραγωγέ. Διὸ καὶ τὴν σὴν ἀδελφὴν ἐμὸν τέκνον εἶναι νομίζω (...) ἀλλὰ δὴ καὶ τὸν νυμφίον ἀγαθόν, ὥραϊον καὶ καλόν, τὴν συνάθροισιν ἐραστὴν καὶ τοὺς κηδεστὰς καὶ νυμφαγωγούς πάνν φίλους ἐμούς (...). σὺ δέ, νυμφαγωγέ καὶ ἡμεδαπὲ Ἀγιοθεοδωρίτα, τί πράττεις; ἐγέυσω τῶν ποθεινῶν σοι ὄψων; (...) ἐγὼ γὰρ οἶμαι ὡς πάντα ταῦτα ἐτέλεσας, ἐπεὶ καὶ φίλος καὶ ἀδελφὸς τοῦ ἐμοῦ ὑπάρχεις Μουζάλωνος. Πρὸβλ. PAPPADOPOULOS, *Théodore II Lascaris*, 165. Ο νυμφαγωγός είναι ο στενός φίλος του γαμπρού, ο οποίος οδηγεί την νύμφη, από το πατρικό της, στο σπίτι (ή την πατρίδα) του γαμπρού: Ευστάθιος Θεσσαλονίκης, *Παρεκβολαὶ εἰς τὴν Ὅμηρον Ἰλιάδα*, έκδ. M. VAN DER VALK, *Eustathii archiepiscopi Thessalonicensis commentarii ad Homeri Iliadem pertinentes*, τ. 1-4, Leiden 1971-1987: τ. 2, 351.8.

118. FESTA, *Lascaris*, αρ. 71 (προς Γεώργιο Ακροπολίτη), 98, βλ. πιο πάνω σημ. 98.

119. Βλ. επίσης αναφορά σε *εὐαγγελικὴς ῥήσεις*, η οποία υποδεικνύει για πενθερό έναν ιερωμένο άνδρα, FESTA, *Lascaris*, αρ. 216, 268: Σὺ μὲν, ὦ Ἀγιοθεοδωρίτα, ἐκ τῆς πενθερικῆς προτροπῆς ἐσχηκῶς τὴν αὐτοεξουσιότητα, τὰς εὐαγγελικὰς ῥήσεις ἀποφθέγγῃ ὡς βουλητόν.

120. *PLP*, αρ. 21596. FESTA, *Lascaris*, αρ. 103-108, 140-149. Παχυμέρης, 165.12κ.ε. Ακροπολίτης, §84, 177, 179-180. Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος, *Διήγησις*, PG 147, 468A. LAURENT, *Chronologie des patriarches*, 140-142. ANGOLD, *Exile*, 90-91.

121. Βλ. J. DARROUZÈS, *Le traité des transferts: édition critique et commentaire*, REB 42 (1984), 147-214: 186, αρ. 66, και 211-212.

122. Δεν μπορούμε να αποκλείσουμε για τον Νικηφόρο Β΄ -ο οποίος άλλωστε δεν

του τότε εν ενεργεία μητροπολίτη Εφέσου και μετέπειτα Οικουμενικού πατριάρχη Νικηφόρου του Β΄. Μάλιστα, από το γεγονός ότι οι επιστολές του Θεοδώρου Β΄ γράφτηκαν προ της στέψεώς του συνάγεται ότι ο Αγιοθεοδωρίτης νυμφεύτηκε πριν τον Νοέμβριο του 1254.

Δεν υπάρχουν πληροφορίες για ενδεχόμενους απογόνους του Κώνστα Αγιοθεοδωρίτη.

11. ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΓΙΟΘΕΟΔΩΡΙΤΗΣ

Για τον Ιωάννη Αγιοθεοδωρίτη 11¹²³ γνωρίζουμε ελάχιστα πέραν του ονόματός του. Ήταν κληρικός στην Κωνσταντινούπολη επί πατριάρχου Καλλίστου Α΄ (1350-1353 και 1355-1363). Το όνομά του απαντά σε πατριαρχική γραφή, του Δεκεμβρίου του 1357¹²⁴, με την οποία ο Κάλλιστος νουθετεί «για τέταρτη φορά» και εν είδει τελεσιγράφου τους κληρικούς της Κωνσταντινούπολης οι οποίοι δεν ζούσαν με την αξιοπρέπεια που άρμοζε στο ιερατικό σχήμα, ενώ τους προτρέπει να διάγουν βίο ενάρετο και ηθικό· υπενθυμίζει το πατριαρχικό διάταγμα του 1350, με το οποίο ο Κάλλιστος ίδρυσε τον θεσμό των εξάρχων του κλήρου της Κωνσταντινούπολης¹²⁵, απειλεί να αποσηματίσει (*έκπεσεΐται*

εκάρη ποτέ μοναχός- το ενδεχόμενο να νυμφεύτηκε και να απέκτησε μία κόρη ως απλός ιερέας: A. FAILLER, La promotion du clerc et du moine à l'épiscopat et au patriarcat, *REB* 59 (2001), 125-146: 131. Τα παραδείγματα είναι άφθονα: Ο πατριάρχης Μανουήλ ο Β΄ (1243/4-1254/5) ήταν χήρος: Ακροπολίτης, §51, 100.23. Χειροτονήθηκε επίσκοπος μετά τον θάνατο της συζύγου του. Ο Θεόδωρος Λάσκαρις τον παρηγορεί για τον θάνατο του γιου του: FESTA, *Lascares*, αρ. 94 (125-128). Και ο πατριάρχης Ιωάννης ΙΑ΄ ο Βέγκος είχε νυμφευτεί: FAILLER, La promotion, 143.

123. *PLP*, αρ. 240.

124. Έκδοση *Das Register des Patriarchats von Konstantinopel*, III (Urkunden aus den Jahren 1350-1363), έκδ. J. KODER – M. HINTERBERGER – O. KRESTEN [CFHB, Series Vindobonensis, 19/3-Österreichische Akademie der Wissenschaften], Wien 2001 (εφεξής PRK III), 272-282, αρ. 221 (=MM I, 368-369, αρ. 167/1). J. DARROUZÈS, *Les Regestes des actes du patriarcat de Constantinople. I. Les actes des patriarches, 5: Les Regestes de 1310 à 1376*, Paris 1977, 2402. Παλαιογραφική και διπλωματική μελέτη, J. DARROUZÈS, *Le Registre Synodal du Patriarcat Byzantin au XIVe Siècle. Étude Paléographique et Diplomatique* [AOC 12], Paris 1971, 107-110, 171, για τον όρο *γραφή*, 186 και σημ. 52, 187-188.

125. Οι έξαρχοι του Καλλίστου είχαν την ιδιαιτερότητα ότι προορίζονταν αποκλειστικά για την «αστυνόμευση» του κλήρου της Πρωτεύουσας, PRK III, 278-280, αρ. 221. Για το πατριαρχικό *ένταγμα* ίδρυσης των εξάρχων του κλήρου, του Δεκεμβρίου του

αὐτίκα ... καὶ τοῦ χοροῦ τῶν ἱερέων ἀποτιμηθήσεται) ὅσους ἱερωμένους δεν συμμορφωθούν, ἐνῶ προειδοποιεῖ καὶ τοὺς ἐξάρχους σε περίπτωση συγκάλυψης παραβατῶν κληρικῶν¹²⁶. Ὑπογράφουν πρῶτα οἱ ἐξάρχοι (δέκα τὸ σύνολο), ἀποδεχόμενοι τὶς συστάσεις τοῦ Καλλίστου¹²⁷, καὶ ἀκολουθοῦν πολυάριθμοι κληρικοί -χωρισμένοι σε δέκα λίστες, μίαν ἀνά ἐξαρχο-, μεταξύ αὐτῶν, στὸν πρῶτο κατάλογο, καὶ ὁ ὑπὸ τὸν ἐξαρχο Μανουήλ Κινωρίτη εὐτελῆς ἱερεὺς Ἰωάννης Ἀγιοθεοδωρίτης 11¹²⁸.

Ὁ Ἰωάννης Ἀγιοθεοδωρίτης 11 δύσκολα θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι γιος τοῦ Κώνστα Ἀγιοθεοδωρίτη, ὁ ὁποῖος ἐξαφανίζεται ἀπὸ τὶς πηγές περὶ τὸ 1259· ἀνήκει μάλλον στὴν ἐπόμενη ἢ τὴν μεθεπόμενη γενιά τῶν Ἀγιοθεοδωριτῶν.

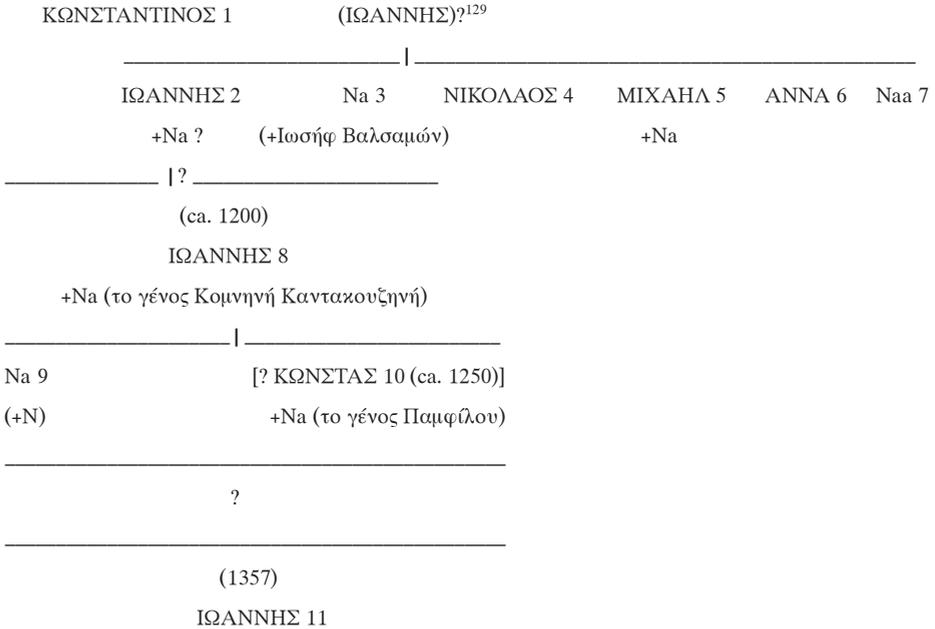
1350: PRK III, 46-54, ἀρ. 181 καὶ 54-56, ἀρ. 182 (=MM I, 306-308, ἀρ. 135/1 καὶ 308-309, ἀρ. 135/2). DARROUZES, *Regestes* 2319. Ἀναλυτικά, J. DARROUZES, *Recherches sur les ὁφείκια de l'Église byzantine* [AOC 11], Paris 1970, 127-131. Βλ. ἐπίσης, C. CUPANE, Una "clase sociale" dimenticata: il basso clero metropolitano. Un tentativo di ricostruzione alle luce del Registro del Patriarcato Costantinopolitano (1315-1402), στο: *Studien zum Patriarchatsregister von Konstantinopel I*, ἐκδ. H. HUNGER [Sb. phil.-hist. Kl. Österr. Akad. Wiss. 383], Wien 1981, 61-83, κυρίως 82 καὶ σημ. 108.

126. PRK III, 282, ἀρ. 221. Για ἄλλες περιπτώσεις σύγκρουσης μεταξύ τοῦ ἀπλοῦ κλήρου καὶ τῆς ἐπίσημης Ἐκκλησίας ἐπὶ πατριάρχου Καλλίστου καὶ γενικά κατὰ τὸν 14ο αἰῶνα, βλ. E. MITSIOU, Das Leben der Kirche von Konstantinopel im Spiegel des Patriarchatsregisters: Zwischen Ideal und Devianz – Mönche, Kleriker, Laien, Konvertiten, Häretiker und Zauberer, *Östkirchliche Studien* 58 (2009), 208-225.

127. Καὶ ὑπισχομένηθα φυλάττειν ταῦτα ἀπαρεγγεῖρητα εἰ δ' οὖν, ἵνα ὄμειν γεγυμνωμένοι πάσης ἱερωσύνης: PRK III, 284, ἀρ. 222.

128. PRK III, 290, ἀρ. 223.64 (MM I, 370, ἀρ. 167/1). Τὶς υπογραφές τῶν κληρικῶν ἐξέδωσε ἐπίσης ὁ H. HUNGER, Die Exarchenlisten des Patriarchen Kallistos I. im Patriarchatsregister von Konstantinopel, στο: *ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ, Essays presented to Joan Hussey for her 80th birthday*, ἐκδ. I. CHRYSOSTOMIDES, Camberley, Surrey 1988, 431-480 καὶ, γιὰ τὸν Ἰωάννη Ἀγιοθεοδωρίτη 11, βλ. 437.38 (Liste 1).

(12ος αι.)

N= Δηλώνει άνδρα αγνώστου ονόματος.

Na= Δηλώνει γυναίκα αγνώστου ονόματος.

Naa= Δηλώνει γυναίκες αγνώστου ονόματος.

129. Για τις δυσκολίες στην χάραξη του γενεαλογικού δένδρου των Αγιοθεοδωριτών, βλ. ΜΑΔΔΑΡΙΑΓΑ, Η Βυζαντινή οικογένεια των Αγιοθεοδωριτών (I), 149, σημ. 8.

THE BYZANTINE FAMILY OF HAGIOTHEODORITES (III)

This paper is the third and last part of our prosopographical study on the Hagiotheodorites family members. Here, all known Hagiotheodorites are listed and studied in chronological order from the 12th century, during which most of the family members are active, up to the 14th century.

